

Vojtech Kopčan — Jozef Blaskovics

NOVÉ ZÁMKY

POD TURECKOU NADVLÁDOU

1663 — 1685

BIBLIOTHECA SLAVA
F. n. 5
Novo Znanje

Nové Zámky pod tureckou nadvládou (1663-1685)

19. augusta 1985 uplynie tristo rokov od dobytia Nových Zámkov, najvýznamnejšieho centra tureckej moci na Slovensku, cisárskou armádou a jej spojencami. Pád tejto najvysunutejšej osmanskej bašty v strednej Európe bol od víťazstva pod Viedňou a pri Parkane r. 1683 najväčším úspechom cisárskych a spojeneckých vojsk. Nemožno sa preto čudovať, že tejto udalosti venovala vtedajšia publicistika takú veľkú pozornosť. Letáky a noviny o obliehaní a dobytí Nových Zámkov vyšli nielen v nemčine, ale aj v angličtine, francúzštine, španielčine, holandčine a ďalších európskych jazykoch. Nejedno letáky nazývali Nové Zámky „hlavnou uhorskou pevnosťou“ a na počesť ich dobytia razili v Nemecku a v ruských krajinách pamätnú medailu vysokej umeleckej úrovne. Slávnostné ohňostroje a iluminácie zapálené pri tejto príležitosti osvetľovali viaceré európske mestá.

Oslibodenie Slovenska spod osmanskej nadvlády bolo posledným aktom viac ako stopäťdesiatročného súperenia Osmanskej ríše s Habsburskymi v Uhorsku. Proti osmanskému tlaku, ktorý dostaloh vrchol v polovici 16. stor., sa zvyšký Uhorska museli brániť všetkými prostriedkami: ľudskou a vojenskou pomocou krajín habsburského súštátia, najmä z českého kráľovstva, zahraničnej pomoci európskych štátov, ale predovšetkým vlastnými silami. Hlavnú záležitosť protitureckej obrany niesol na svojich pleciach poddaný ľud, či už ako tvorca materiálnych hodnôt alebo priamo mečom a prácou pri budovaní opevnení.

Nemožno sa preto čudovať, že záujem o územie na ktorom sa bojovalo proti Turkom, zvlášť v časoch vojenských konfrontácií, bol veľmi veľký. Veď novozámocká pevnosť je zachytená skoro na sedemdesiatich rytinách a kresbách zo 16. a 17. storočia, z ktorých našej sprístupňuje táto publikácia.

Nové Zámky ako moderná renesančná pevnosť boli postavené v rokoch 1573—1580 v močaristom teréne na pravom brehu rieky Nitry, neďaleko staršieho palánkovitého opevnenia z r. 1545—1546. Nová pevnosť projektovaná talianskymi architektami Ottaviom a Giuliom Baidigaro mala za úlohu nielen obranu bezprostredného okolia, ale aj strategické poslanie — zahrániť postupu osmanskej armády po ľavom brehu Dunaja k Viedni. Nová pevnosť či Nové Zámky mala pravidelný šestuholtníkový pôdorys a mohutnými hradbami a veľkými úšnicovými bastiónmi pre delostrelectvo. Hradby boli obklopené širokou vodnou priekopou po celom obvode, napájanou vodou z rieky Nitry. Vojenský dozor nad stavbou mal moravský šľachtic Frdrich Žerutín. Hrubá stavba bola dokončená r. 1580 a daná do používania. Pravda v stavebných prácach sa pokračovalo ďalej. Hlínené valy obmurovávali kameňom a tehliami, ale táto práca pokračovala veľmi pomaly, lebo r. 1663, keď pevnosť obliehala osmanská armáda, boli dokončené len tri bašty.

Kvôli predstave uvádzame niekoľko údajov u pevnosti. Vonkajší obvod bradu mal asi 3 km. Výška hradieb bola asi 10 m, hrúbka 18 m. Prtekopa bola široká 35 m a hĺboká 4,5 m.

Nové Zámky sa po dobudovaní stali sídlom Preddunajského hlavného kapitanátu, ktorý bol centrom protitureckej obrany na západnom a strednom Slovensku a zahrňoval významnú úlohu vo vojnách koncom 16. a na začiatku 17. stor. a prirodzene aj v čase stavovských povstaní. Počas pätnásťročnej vojny, r. 1599, spustili krymskí Tatári a vojská veľkovezira Ibrahima pašu aj okolie Nových Zámkov. Za povstania Štúrana Bočkaja obľahli Nové Zámky posilnení silnými osmanskými oddielmi, ktorí mali v úmysle využiť situáciu a zmocniť sa pevnosti. Posádka sa však vzdala radšej povstalcovi a na základe mierového urovnania vo Viedni v lete 1606 Bočkaj vrátil hrad cisárskym.

Kým pred vypuknutím pätnásťročnej vojny mala novozámocká posádka iba okolo 400 mužov, v čase vojny tento počet stúpol na 1000 mužov posádky. V čase kapitanátu M. Pálfiho mala 500 husárov a 400 hajdúchov. Po ukončení vojny, r. 1607 mala novozámocká posádka 300 husárov, 400 hajdúchov, 300 mužov nemeckej pechoty, 18 delosurducov. O tri roky neskôršie pod veliteľom Sigfriedom Kollonichom 500 jazdov a 500 pešiakov. V čase kapitanátu A. Forgácha (1655) mala pevnosť 1000 jazdov a 500 pešiakov. Pravda tieto údaje o počtoch vojska sú relatívne, pretože vychádzajú obyčajne z vyúčtovaní žoldov, a nie sú v nich zavádzajúci vojaci vydržovaní z iných prostriedkov.

Počas stavovského povstania G. Bethlena sa podarilo povstaleckým veliteľom r. 1619 obsadiť Nové Zámky. Cisárske oddiely na čele s K. B. Buquoyom a palatinom Z. Forgáčom prišli v júli 1612 k bradu, aby ho dobyli, ale pri náhľadnej vrážke posádka zajala generála Buquoya a neskôr zabila a potom zahnila cisárske vojsko. Na základe Mikulovského mieru hrad znovu dostal cisársku posádku.

Novozámocká posádka, ale menej už jej veliteľ A. Forgách, sa preslávila v bitke pri Veľkých Vozokanoch 26. augusta 1652. Posádka posilnená vojakmi z Levíc a Ľarnôc prenasledovala silný osmanský oddiel, ktorý liahlol popri Žitave proti obciam, ktoré si neplatili dane – pustošil ich, ľudí a dobytok odviekal do zajatia. Pomocou poddaných z okolia, ozbrojených poľnohospodárskym náradím, porazili osmanskú presilu údajne v počte 4 000 mužov a viac ako 800 Turkov zostalo na bojisku, medzi nimi aj ustríhomský sandžakbég Ali a ďalší vysokí hodnostári. Ani straty domácich však neboli bezvýznamné. Padlo viac ako sto mužov, medzi nimi traja príslušníci estérhúzyovského rodu – Fraudišek, Tomáš a Ladislav.

Novozámocká pevnosť, sa stala r. 1683 prekvapivo cieľom výpravy osmanskej armády na čele s veľkovezírom Köprülüzađe Fazilom Ahmedom pašom. Spory medzi Osmanskou ríšou a Habsburgovcami o Sedmohradsko sa tiahli už niekoľko rokov, takže vojenské vystúpenie Porty sa dalo očakávať, ale cieľ výpravy prekvapil aj hlavné velenie cisárskych vojsk. Podľa osmanských prameňov sa o cieľ výpravy rozhodli až na poradiach v Budíne, kde osmanskí hodnostári súhlasili s veľkovezírovým názorom, aby armáda tiahla na Nové Zámky kvôli rozsiahlému zázemiu, ktoré mohlo poskytnúť osmanským oddielom a prizvaným

krymským Tatárom dostatočnú kurtse. Toto bol iste hlavný dôvod, prečo osmanská armáda zamierila proti Novým Zámkom, ale osmanskí velitelia brali do úvahy aj ďalšie skutočnosti. Pevnosti ležiace na ceste k Viedni — Komárno a Ráb — mali silnejšie posádky ako Nové Zámky a prístupovú cestu k Viedni bránila aj poľná armáda na čele s hlavným veliteľom cisárskoho vojska R. Montecuccolim. Možno mal veľkovezír aj správy o sporoch medzi cisárskym dvorom a uhorskou šľachtou, ktorý sa ešte zostrel počas vojny a neskoršie viedol k maguátskemu sprisahaniu a chcel túto napätú situáciu využiť. V takom prípade bolo výhodné nasmerovať výpravu proti Novým Zámkom a odrezat východnú časť uhorského kráľovstva od Viedne.

Obranu Nových Zámkov oslabilá nepremyslená akcia ich veliteľa grófa Adama Forgácha, ktorý chcel zabrániť prechodu osmanskej armády cez Dunaj zničením pontónového mosta. Podcenil však silu osmanských obrancov predmostia na parkanskej strane a utrpel 8. augusta 1683 pri Parkane ťažkú porážku. V bitke padla alebo bola zajatá väčšina novozámockej posádky a narychló zhromaždené oddiely Bratislavskej a Nitrianskej stolice. Po krátkej zastávke pri Parkane postupovala osmanská armáda k novozámockej pevnosti, kam prišla 18. augusta 1683.

Aj keď novozámockú posádku posilnili oddiely z Komárna, Rábu a vojská sťahujúce zo Sedmohradsku, morálka asi 3500 mužov posádky bola otrávená.

Po päťtýždňovom obliehaní (17. augusta — 26. septembra 1683) sa posádka vzdala a pevnosť obsadili osmanské oddiely. Počas obliehania pustošili krymskí Tataři na čele so synom chána Mehamedom Cereyum a oddiely ľahkej osmanskej jazdy nielen bezprostredné okolie hradu, ale aj rozsiahle územia na západnom a strednom Slovensku, Morave a Sliezske.

Veľkovezír vstúpil 27. septembra do pevnosti, nariadil opravu najviac zničených miest a zabezpečil jej obranu. Köprülüzade Ahmed paša zrejme predpokladal, že sa osmanským vojskám podarí zmocniť väčšieho územia, či už priamymi vojenskými akciami alebo výzvami k poslušnosti a podrobeniu, preto vyhlásil Nové Zámky za centrum novej provincie (Eyalet-i Uyvar). Prvým miestodržiteľom Nových Zámkov sa stal Kurd Mehmed (podľa iných prameňom Ahmed) paša, ktorý v čase dobytia pevnosti nezastával nijaký úrad. Nie je jasná úloha budínskeho miestodržiteľa vezíra Sary Hüseyina pašu v novej provincii. Tento s ním Kurd Mehmed paša krátko po dobytí pevnosti poslal z tábora pod Novými Zámkami listy mestám a dedinám na strednom a západnom Slovensku, aby ich predstavitelia prišli do tábora a podrobili sa. Kurd Mehmed paša pravdepodobne umrel krátko po vymenovaní, lebo už začiatkom novembra 1683 sa spomína hudínsky miestodržiteľ Sary (Zitý) Hüseyin paša ako obranca (muhafyz) Nových Zámkov.

Veľkovezír poveril tohto hodnostára krátko po páde pevnosti, aby s vojskom budínskeho ejáletu, posilneným janičiarmi a delostrelectvom dobyl Nitru. Nitra sa vzdala 13. októbra 1683 a po nej aj ďalšie opivenia na okolí. Proti Novohradu (Nögrád) poslal veľkovezír Kapšana Mustafu pašu a jagerského Kasyma pašu. 27. októbra 1683 odišiel veľkovezír z novozámockého tábora a popri Žitave prišiel k Vrátolom, odkiaľ

sa obrátil k Leviciam, ktoré sa osmanským oddielom podobne ako Novohrad nepodarilo zmoničiť na výzvu. Po príchode veľkej armády sa 2. novembra vzdali Levice a potom aj Novohrad. Osmanská armáda odišla do Budína a potom na zimoviská do Belehradu.

Súčasne s akciami silných osmanských oddielov proti Nitre a Novohradu sa začala druhá fáza pustošenia západného a stredného Slovenska ako aj Moravy Tatármi a osmanskými oddielmi.

V tábore pod Novými Zámkami prijal veľkovezír aj sedmohradské knieža Michala Apafiho, ktorú mienil využiť ako sprostredkovateľa pri jednaníach s nespokojnou šľachtou a mestami. Jeho výzva stoliciam, mestám a dedinám, aby sa podrobili Turkom a vyhliali Nemcov, sa minula účinkom v krajine, ktorá poznala na vlastnej koži hrôzy tatárskeho poslušenia ako aj po presvedčivej odpovedi palatína F. Voščeného (Wesselenyi).

Práca však v situácii, keď cisárska armáda stiahnula k Dunaju a posádky hradov a miest nedokázali ochrániť bezbranné obyvateľstvo, žiadalo toto na početných výzvach ochranu priamo u osmanskej moci. Osmanské prameňe opisujú, ako do tábora pod Novými Zámkami a neskôr na levický hrad prichádzali zástupy poddaných, uchádzali sa o veľkovezírovu ochranu a sľubovali platiť danu. Hrôza a strach, ktorý vyvolali pustošiaci oddiely, urýchlili rozhodnutie aj vzdialených dedín podrobiť sa osmanskej moci a zabezpečiť si ochranné listy. Z listu novomestského prepošta I. Ördöviča z 31. októbra 1663 sa dozvedáme, že obyvateľstvu Považia až po Čachtice má ochranné listy od budínskeho vezíra (Sary Hüsejina pašu) a aj obyvatelia Nového Mesta nad Váhom si kvôli bezpečnosti domov a jesenným prácam poslali po takýto list. Zachoval sa nám aj turecký ochranný list od Sary Hüsejina pašu pre obyvateľov dediny Dolný Kamenec na Hornej Nitre, tohto zneofa: „Tito dežitelia bujuruldu (nariadenia), poddani dediny menom Kamenec v nitrianskej náhiji, vstúpili teraz medzi poslušnosť prijavších a dane poplatných poddaných jeho veľičenstva, nášho slávneho a mocného padišaha — nech ho Allah diho zachová nažive! — a vydáva sa im ochranný list. Pretože na základe tomto sa im každým spôsobom musí dostať ochrany, nariaďuje sa, aby z oddielov islamského vojska, či už tatárskeho alebo moldávského, kozáckeho a valašského nikto neobťažoval a neprepadával, ani ich dedinu a vôbec ich majetok a prostriedky obživy, a aby sa im nestalo nijaké príkošie. Roku 1074 [1663—64].“

Udeľenie ochranného listu (vere alebo aman kağidi) znamenalo, že mesto alebo dedina sa zaviazalo platiť osmanskej finančnej správe dane a preto zodpovednú osobu, najčastejšie richtára alebo prísažní museli poskytnúť osmanským úradníkom údajne potrebné pre súpis. Na základe týchto údajov vyhotovili na jar alebo v lete 1664 prvý daňový súpis novozámarkej provincie (ejalotu). V tomto súpise je zaznamenané viac ako 800 miest, dedín a majerov na západnom a strednom Slovensku. Prírodzene, že to neboli všetko novopodrobené dediny, ale značná časť týchto osád platila dane na tureckú stranu v sandžakoch Ostrihom, Novohrad a Sečany. Po znovudobytí Ostrihoma osmanskou armádou [1605] platili vládne dediny z bývalých sandžakov ostrihomského, novohradského a sečianskeho znovu dane osmanskej strane, či už do Ostrihomu alebo do

Jágra (sem patrili dediny bývalého lífakovského sandžaku). V prvom novozámočnom súpisu je zapísaných 120 takýchto dedín z Hunčianskej, Tekovskej a Nitrianskej stolice, ktoré nachádzame aj v súpisu usúbohorského sandžaku z r. 1570.

Zrejme osmanskí velitelia v novodobých hradoch — Nových Zámkoch, Nitre, Leviciach a Novohrade — nie vždy rešpektovali látn skutočnosť a snažili sa zabezpečiť príjmy pre svoje oddiely. Poznáme nariadenie sullánskej kancelárie správcovi levického sandžaku Čatrapatazademu Allimu pašovi, v ktorom sa píše: „Podľa hlásenia stu prinášli k poslušnosti mestá a dediny patriace do ostrihomského sandžaku, ktoré nás neposlúchali päť-šesť, ba dokonca aj pätnásť-dvadsať rokov a teraz žiadate, aby tieto obce boli začlenené do levického sandžaku. Vašej prosba nie je možné vyhovieť, lebo tieto obce platiace dané patria k starším správnyim obvodom. K levickému hradu sa môžu pripojiť len tie, čo sa podobajú po dobytí hradu.“

Pád Nových Zámkov ako aj ďalších hrádov a miest do osmanských rúk mal veľký útlas v západoeurópskych krajinách. Preto sa cisárskej diplomacii podarilo získať veľkú finančnú pomoc z Nemecka, talianskych štátov, Španielska a od pápeža. Vojskú pomoc odhlasovali ríšske stavy na sneme v Regensburgu vo februári 1664 a vojenské zbory poslali Sasko, Brandenbursko a Bavorsko ako aj Rýnsky spolok, do čela ktorého bol začlenený aj francúzsky pomocný zbor. Na náklady dvora postavili aj uhorskí magnáti oddiely husárov a hajdúchov. Samotná cisársku armádu malo predstavovať 21 plukov pechoty, 14 ťažkej jazdy (kyrysníci) a 4 drugúnov a 1 pluk chorvátskej ľahkej jazdy. Avšak v čase začatia vojenských akcií koncom februára 1664 disponoval hlavný veliteľ cisárskej armády R. Montecuccoli miesto 62 000 iba 50 000 vojskom. Toto početné vojsko malo zabrániť novému šíreniu osmanskej moci v Uhorsku, ale tiež pokúsiť sa zatlačiť Turkov z novodobytých území. Kvalitná armáda predstavovala pestrú zmes príslušníkov rôznych európskych národov, rôzneho sociálneho pôvodu a tak rovnako medzi dôstojníkmi ako aj medzi vojskom vládla vzájomná nedôvera a presadzovali sa osobné záujmy. Najzreteľnejšie sa to prejavilo vo vzťahu medzi hlavným veliteľom tejto armády R. Montecuccolim a chorvátskym hánom M. Zrínským.

Vojenské akcie v juhozápadnom Uhorsku začal M. Zrínský ešte v januári 1664. Na Slovensku operoval s nemeckými plukmi Louis R. de Souchés, ktorého posilnil domáce vojsko. Podarilo sa mu dobyť späť Nitru (2. mája 1664) a Levice (14. júna 1664) a poraziť osmanské oddiely pri Žarnovici a Leviciach. V dôsledku týchto akcií sa územie kontrolované osmanskými vojskami na Slovensku zmenšilo. Hlavné vojenské akcie sa však udohrávali na juhozápade Uhorska. Tu sa podarilo spojeneckému vojsku 1. augusta 1664 poraziť osmanskú armádu pri Sv. Gottharde. Micurová zmluva uzavretá vo Vasváre 10. augusta 1664 však potvrdila stratu Nových Zámkov a Novohradu, dovolila však cisárskym postaviť pevnosť na Váhu (neskorší Leopoldov). Po bitke prišiel veľkovezír s osmanskou armádou cez Ostrihom ešte raz pod Nové Zámky s úmyslom zmocniť sa Nitry alebo Levíc, ale nestačil nič podniknúť, lebo cisárske vojsko prešlo tiež na ľavý breh Dunaja a 27. septembra mu

odovzdal cisársky rezident S. Reniger pod Novými Zámkami ratifikovanú mierovú zmluvu.

Hoci osmanské kroniky a priamy účastník výpravy, slávny cestovateľ Evlja Čelebi, pri opise udalostí roku 1663 píše u Nitre, Levinjach a Novohrade ako u sandžakoch novozámockého ejáletu. Podrobný súpis (Defter-i mufassal ejálet-i Uyvar) delí územie novej provincie na sedem okresov (nahije), ktoré zhruba dodržiavali hranice uhorských stolíc. Boli to Narihd (okolie Nových Zámkov), Barš (územie Tekovskej stolice), Komarn (Komárňanská stolica), Hund (Hontianska stolica), Nitre (stredné časti Nitrianskej stolice), Žabokrek (osady na hornej Nitre), a Sale (osady na pravom brehu Váhu na okolí Šate nad Váhom).

Aj pri zostavovaní súpisu narážala osmanská správa na niektoré problémy, o ktorých sme sa už čiastočne zmientili. Predstavitelia novohradského podobno ako predtým ostríhonského sandžaku sa sťažovali v marci 1664, že osmanskí veliteľia z Levíc vyžadujú dane a pracovné povinnosti od poddaných kedysi patriacich do novohradského sandžaku. Preto musela sultánska kancelária tento postup zakázať.

Nevieme, do akej miery chcela osmanská správa zmeniť pomery na pohraničí, ktoré vládli pred pádom Nových Zámkov. Nový súpis však nasvedčuje, že osmanská správa sa snažila skončiť s niekdajším paušálnym zdaňovaním, ako sa toto vyvinulo ešte v 16. a dostalo veľký rozmach v nasledujúcom storočí. Paušálne dávky vyrubované väčšinou dedin na pohraničí sa v priebehu prvej polovice 17. stor. stali výdatným zdrojom zdieľania poddaných a obchacovania sipáhov. Poznáme mnoho sťažností na svojvoľné zvyšovanie daní sipáhiami, ako napr. r. 1658 obyvatelia Brehova: „Na rozkaz jeho osvietennej milosti pána palatinusa, ktorý skrz vašu urozenou milosť od našej ubohéj dediny žada, strany našeho uhľavneho, krestanskej krivy žitného Turka nepriateľa, kteremu — buď pánu buhu žiel — musime nespesidelna sumu každého roku oddavati, znamo činime, který ubidleni sve ma v Ostrihame, je mužsto jmeno jest Murtez Ali hispaja (Murteza Ali sipáhi); kteremu každého roku musime hotových peněz tu dva davar fl. 209, den 65, to jest dvastodevet zlatých a šedesat i pol pentzi. Mimo hotových pak pozniz žita 25 metlinkov, ovsa 14 metlinkov, masla dva okovy a 8 šecilov, hrúšiek sušených 2 saputy ostríhonske, jesto su väčši nežli šaciuska saput. Mimo toho pak co na jiné dary a na poslov, čo nam hore ide, to ani do sumy nekladime. Jestli mily pan buch s nami jinak neopatrí, nevím budeme-li moci již dalej zde ostavati; i teraz již ledva sme ostali, že sme sa neruzlabli.“

Osmanský súpis z r. 1664 rozpisuje vo väčšine zaregistrovaných dedín ich povinnosti na desiatky a iné platby, ale ako ukazujú dobnéce pramene, zrejme ani týmto opatrením sa nepodarilo zabrániť sipáhiom, aby pokračovali v starých praktikách. Pri výsluchu richtárov a prisázných Žarnovického uhvodu Tekovskej stolice v apríli 1688 sa líto sťažovali, že im v priebehu niekoľkých rokov Turci zvýšili dane a naturálne dávky.

Zrejme aj po pokuse osmanskej finančnej správy urobiť poriadok v zdaňovaní, jestvovali rozdiely medzi dedinami, ktoré už dlhšiu dobu platili sipáhiom v Ostrihame, Fudfne alebo v iných centrách osmanskej

moci a novopodrobenými dedinami, ktoré prisľúbili poslušnosť a platenie daní až po páde Nových Zámkov. V prvých až na isté zmeny v držbe len sa trochu nezmenilo. Novozaregistrované dediny však po dobytí Nitry, Levíc a ďalších pevností cisárskym vojskom z veľkej časti prestali platiť dane. Osmanská finančná správa ich však ďalej viedla vo svojich súpisoch, čo bol právny podklad pre vyžadovanie daní. Už z druhej polovice šesťdesiatych rokov 17. storočia poznáme mnoho listov novozámockých miestodržiteľov alebo nižších hodnostárov na západnom a strednom Slovensku, v ktorých sa dožadujú platenia daní a plnenia poddanských povinností. Z práce Michala Matunáka *Nové Zámky pod tureckým panstvom* poznáme listy Kúčuka Mehmeda pašu uhyvateľom Žabokriek n/Nitrou, Bánoviec nad Bebravou a iným mestekám, z ktorých odčitujeme uspoň niekoľko riadkov. „Vy, žabokreckí mestskí richtári a občania, keď uvidíte tento list opatrený mojím znakom, ukladám a rozkazujem vám, aby ste nečakali ani hodinu ani deň a hneď, vy svine, prišli osobne. Koľko listov som vám už poslal? Vari nechcete prísť? Myslite, že neviem, čo chcete, vy psi? Viac nečakajte na moje listy, lebo skôr prídem na vás. Zviažem vás za krky ako psov a tak vás sem priviediem, v železách a do temnice, ak sa nechcete podrobiť.“ (1666). Rovnako vehementne sa Mehmed paša vyhrážal Bánovčanom. Alajbeg (hodnostár ľavého vojska — sipáhiu) Šahin napomínal Chynorčanov miernejším tónom: „Ty chynoriarsky richtár, poslal si ku mne človeka. Povedal som mu aj živým slovom, že som Vaším pánom a vy ste mi ani sena nenakostli, ani ho nepuzevňali, ani ste dreva neduvizli za seno. Žiadam od Vás za drevo šesťdesiat toltarov, dvadsať pint masla, tri páry nožov, dva páry rukavíc. Okrem toho do budúceho Ďura [24. apríla] už nič od Vás nebudem žiadať a nikto Vám neublíži.“ (1668).

Vojska Osmanskej ríše s Banátkami o ostruv Krétu alebo presnejšie o jej najvýznamnejšiu pevnosť Kandú (1666—1669) znamenala oslabenie osmanskej moci v Nových Zámkoch. V rokoch po dobytí pevnosti (1664—65) a neskôršie (po 1670) posilňovali oddiely v novozámockej pevnosti sipáhiu z celého Uhorska a balkánskych provincií. Ďalej do Nových Zámkov posielali janičiarov a iné vojská vydržované žoldom z Budína, Jágru a iných pevností. V čase vojny o Krém poklesol stav novozámockej posádky asi na jednu desiatku pôvodného stavu. Podľa jednej správy z roku 1667 bolo pri Nových Zámkoch asi 3000 mužov osmanského vojska. Keď v septembri 1668 utiekli dvaja muži z novozámockej posádky do Nitry preto, aby nemuseli odísť na Krétu, pri výsluchu oznámili, že v Nových Zámkoch nie je viac ako tristo mužov. Práve táto slabosť novozámockej posádky a vôbec osmanských vojsk v Uhorsku využila cisárska strana na vybudovanie nových alebo posilnenie starších opevnení na Váhu. Okrem Leopoldova a Guty, ktoré dovoľovala postaviť vašvárska mierová zmluva, cisárska strana posilnila alebo novopostavila Šintavu, Šafa, šance pri Guto-Kolárovc, pevnosť Sv. Filip a (ďalšie opevnenia na Žitnom ostrove. Tieto bránili osmanskej správe vyberať dane na pravom brehu Váhu a na strednom Považí nad Hlohovcom. Podobným spôsobom a pričlenením šľachty bola vylepšená ochrana Ponitria a vzdialenejších častí Pohronia. Bola to ťažká rana pre osmanské oddiely v pevnosti a administratívnu provincie, lebo takto stra-

lti prostriedky na živobytie. Obsadene nového územia v Uhorsku bolo teda pre Osmanskú ríšu nerentabilné, rovnako ako neskuršia okupácia Kráty, Podolia a iných území. Príjmy z novodobytého územia zďaleka nestačili pokryť výdavky na udržovanie novozámockej pevnosti, žold vojsku a príjem pre sipáhtov. Preto museli na obranu novej provincie použiť Osmani príjmy z iných častí ríše, napr. Egypta. Podobne aj opravu novozámockej pevnosti, ktorú začali robiť už začiatkom júna 1685 využívali práca poddaných nie z okolia Nových Zámkov, ale z Novohradskej, Rábskej a Pešť Šult-Pilišskej stolice. Podobne aj špeciálnu skupinu ľudí presťahovali na stavbách, čistení a úprave ciest [čerahor] privádzali Turci zo vzdialených sandžakov segedinského a jagerského. Aj stavebný materiál dovážali do Nových Zámkov z osmanského vnútrozemia v Uhorsku (zo sandžakov Budin, Ostrihom a Stolčný Belehrad).

Po spísaní všetkých príjmov z novopodrobeného územia boli tieto rozdelené ako majetky veľkovezira, miestodržiteľa Nových Zámkov a ďalších vojenských hodnostárov alebo úradníkov osmanskej správy. Podľa čiastočne vydaného Prehľadného súpisu tohto územia [z r. 1673 až 1674] a Podrobného súpisu novozámockého újaletu (z r. 1684) pripadla väčšina výnosnejších osád a istejších príjmov veľkovezirovi Köprülüade Fazilovi Ahmedovi pašovi, novozámockému miestodržiteľovi, ostrihomskému sandžakbugovi (tieto majetky sa nazývali chássy) a dôstojníkom ľahkej jazdy alebo iných oddielov [nazývali sa zeámety]. Časť novopodrobeného územia bola vyčlenená veľkovezirovi ako súkromný majetok (malikane), ktorý potom premenil na vakú (náboženskú nadáciu), z ktorého výnosov sa mala postaviť mešita mimo novozámockej pevnosti. Patriť tam mestocká Šurany a Konjatice a niekoľko dedín a majerov (Tvrdošovce, Nitriansky Hrádok, Milanovce, Kuselovo, Kostolný Sek, Malá Kesa, Ondrochov Černík, Mlynský Sek, Bánov, Jatov a Uľany n'Žitavou). Okrem toho vakú patriť aj príjmy z obchodov, huličstva a jetyky v novozámockej pevnosti ako aj záhrady. Tieto majetky nechal veľkovezír znovu spísať v roku 1675. Bezpečné príjmy si snažil zistiť aj novozámocký miestodržiteľ, ktorého majetky (chássy) tvorilo 116 dedín a majerov s celkovým príjmom 1.340.00 akče. Vzdialenejšie dediny, z ktorých príjem nebol istý, rozdelila osmanská finančná správa medzi sipáhtov ako limáry.

Príjmy osmanskej feudálnej triedy v novozámockom újalete podobne ako v iných častiach ríše pochádzali predovšetkým z daní a dávok poddaného obyvateľstva, ďalej z cla a mýta a rôznych poplatkov.

Najväčším zdrojom príjmov osmanskej finančnej správy bola nesporné poľnohospodárska produkcia poddaného obyvateľstva. Podľa islámskych zákonov sa orná pôda novodobytého územia stala „pôdou pokladnice“ a ako vlastníctvo sultána sa mohla dávať do užívania poddaným [vráť] len cestou prenájomu. Z toho potom vyplývali pre poddaných daňové záväzky. Osmanská finančná správa v Nových Zámkoch sa snažila, aby väčšina dedín mala dane rozpisané na jednotlivé pulužky (štátnu desť, desiatky z poľnohospodárskych plodín, ispendže, pokuly, atď.), ale nebolo to všade možné. Takéto dediny potom platili svoje dane paušálne (her vedž-h-i maktu) raz alebo dvakrát ročne, podľa dohody s osmanským zemepánom. Ako vyplýva z čiastého zakazov-

vania vyžadovať od poddaných poušálne dávky v novozámockom kánónátní, bola táto snaha sípáhtov zrejme silná.

Základnou štátnou daňou bola džizje. Bola to „daň z hlavy“, vyberaná od nemuslimského obyvateľstva, ktorá sa v novozámockom ejálete podobne ako v iných provinciách Osmánskej ríše v Uhorsku vyberala podľa domov. Táto daň vyberala štátna pokladnica osobitne a zvlášť videla o nej aj evidenciu. Zachovali sa nám dva takéto súpisy džizje novozámockého ejálete z r. 1664—65 a 1672—73. Výška tejto dane bola 50 akče ročne od každého domu resp. domácnosti. V domáciach prameňoch sa nazývala cisárskou daňou.

Z daní a dávok, ktoré poddane obyvateľstvo platilo osmanským zemopánom, treba na prvom mieste spomenúť ispendže. Táto daň byzantského alebo južnoslovanského pôvodu sa v uhorských provinciách Osmánskej ríše vyberala tiež podľa domov alebo domácností. Zákonník novozámockého ejáletu predpisuje: „Z každej domácnosti rája (poddaných), žijúcej v novozámockom vľájete, nech sa harte päťdesiat akče ispendže; nech sa vyberá jedna polovica na daň Hyzyru a druhá na deň Kasymu.“

Z väčšiny poľnohospodárskych plodín odovzdával poddani sípáhtom desiatky: „Z tých úrody — zo pšenice, jačmeňa, ovsu, šošovice, hrachu, ľanu a konopí nech sa berie z každých desať jedno ako desiatok; nech to [rája] dovezie do mesta Nových Zámkov do sýpky svojho sípáhtu. Nech neobťažujú a neutláčajú ōbohú ráju vyžadovaním dopravu [desiatku] na miesta, ktoré sú ďalej ako najbližší trh.“ Desiatky z obilovín sa zaznamenávali v súpisoch v objeme zraňu i vo finančnej hodnote, keďže sa desiatok niekedy vyberal v peniazoch. Objem zraňu sa zaznamenával v kile [keji], ktorá mala rôznu veľkosť, najčastejšie sa však používala 8 ukková kila — 10,26 kg. úhradná hodnota jedného kila pšenice bola r. 1664 20 a jačmeňa 10 akče. Desiatok z obilovín sa mal podľa zákonníka vyberať hneď po žatve a mláto. Zakazovalo sa vyžadovanie darov alebo sarije — akéhosi dodátku k desiatku ako aj to, aby sípáhtovia ešte pred mlátbou stanovili poddaným desiatok poušálne.

Desiatok z úľov sa odovzdával v čase vyberania medu, a to buď „na každých desať úľov jeden“ alebo „od tých, čo nemajú presne desať úľov, nech sa vyberajú štyri akče za úľ“. Muslimovia, ktorí mali veľstvo v meste, na svojich majetkoch alebo v záhradách desiatok neplatili — iba 2 akče za jeden úľ. Muslimovia holi teda zvýhodnení.

Desiatok sa vyberal aj z vína alebo presnejšie z maštu, lebo istám zakazuje pítie vína. Z desiatich pint sa mala vyberať jedna. Zákonník upresňuje, že jedna pinta je poldruhej ukky [teda okolo 1,4 litra]. V prípade, že sa desiatok odovzdal v peniazoch, mala jedna pinta maštu hodnotu 5 akče.

Poplatok za ovce a kuzy bol podľa zákonníka jedna akče za dve ovce. V skutočnosti sa však vyberalo viac, a to 4 akče za zvieru. Poplatok za tužné zvieru — kunc a hovädzi dobytok — sa nevyberal podľa kusov, ale nepriamo, za užívanie pastienok a za stráženie úrody. Podľa zákonníka mali poddani platiť tento poplatok v naturáliách, a tu pol pinty topeného masla z jednej domácnosti. Zdá sa však, že aj tento poplatok platili v peniazoch.

Hoč ošipané ako nečisté zvieratá nemali byť predmetom zdaňovania, osmanská finančná správa skoro zaviedla aj dávku z prasiat, Zdaňovali sa iba nášipané staršie ako jeden rok, a to po dve akče. Ak sa však svi-
ne pásli na žiadoch v chatári inej dediny, platilo sa za jeden kus jedna akča.

Aj ovocie dopestované vo vlničkách a v záhradách bolo predmetom zdanenia.

Omnaha vyššie príjmy však pochádzali z povinnosti poddaných do-
vážať súpätom drevo a seno. Každá domácnosť mala povinnosť doviesť
súpätu ručne fúru dreva a fúru sena. Pravda z tejto povinnosti sa
bolo možno vykúpiť.

Platilo sa tiež za používanie mlynov. „Za mlyny na Dunaji, Váhu a
Nitre nech sa vyberá poplatok 60 akče... Za mlyny na menších rie-
kach, ktoré idú celý rok, nech sa vyberú poplatok 36 akče, a za mlyny,
ktoré idú iba pol roka, 18 akče“ stanovuje novozámocký zákonník. Pri-
tom horeuvedené suma sa platila za každý mlynský kameň, ktorým mlyn
disponoval. To bolo v prípadoch, keď dôchodok z mlyna bol pridelený
niektorému súpätu. V prípade, že patrila štátu, platila sa dvojnásobná
daň.

Konečne poslednú položku predstavujú rôzne príležitostné poplatky
ako sú pokuty, poplatky za nevesty, atď. Tieto však prislúchali iba drž-
iteľom tzv. slohodných tímarov ako bol sandžakbeg a boduostári léme-
ho vojsku.

Keď mal v chatári dediny hohatý poddaný alebo šlachta majer, sta-
tok (baščina), alebo kašiel (kašlel) dohodol sa s osmanským zemepá-
nom na ručnej paušálnej sume ako výkupnom za tento majetok.

Uvedme aspoň jeden príklad povinností mestieka Dvory nad Žitavou,
ktoré boli spolu s Nemockým a Maľarským Svodinom a ďalšími majer-
mi v náhije Náhid chásami ostrihomského sandžakbega:

Dospelých mužov: 30

domácnosti 30, po 50, cena	1 500
pšenica, 200 kejlav	5 000
miešané obilie (pšenica s ražou), 350 kejlav	3 500
desiatok z úlov, cena	1 375
daň za drevo a seno	1 300
daň za právo pasenia a za strázenie ovčody, cena	1 450
daň z ošipaných, cena	440
desiatok z muštu, 150 pint	750
príležitostné poplatky a dávky z polí	350
lúka, v držbe Ismaila dôstojníka janičiarov Vysokaj Porty, spolu s Mehmedom pašom, novozámockým miestodržiteľom, se- to, vozov	250
lúka, v držbe Nasuha, trélichu veliteľa jazdcov, seno, vozov	100
lúka, v držbe Mehmeda, bývalého kedúdu novozámockých ja- ničiarov, seno, vozov	45
Spolu	16 000

Nepriaznivá situácia, aká sa vyvinula pre novozámockých Turkov v druhej polovici šesťdesiatych rokov, bola zdrojom neustáleho napätia. V prameňoch nachádzame mnoho údajov o náhodných zrážkach medzi osmanskými a domácimi vojskami, ale aj o otvorených bitkách medzi novozámockou posádkou a posádkami kráľovských hradov, najmä Leopoldova, Šalu, Komárna a Nitry alebo vojskami zemepánov (Pálffyho, P. Esterházyho a do väznenia r. 1668 aj I. Balassihu). Často išlo zo strany uhorských zemepánov a cisárskych posádok iba o odvetnú akciu za spustošenie dedín alebo ich majetkov osmanskými oddielmi, ale známe sú aj prípady korisťníckych výprav za dobytkom alebo koňmi až pod brány novozámockej pevnosti. Konflikty vznikali aj kvôli vyberaniu dane. Keď gróf I. Balassi poslal husárov, aby vyběrali daň v dedinách kontrolovaných novozámockou posádkou, Turci všetkých husárov pobili a Balassi preto podnikol odvetnú akciu v dôsledku ktorej sa zhromaždilo pomerne silné osmanské vojsko, takže vznikli ohavy z väčšieho vojenského konfliktu.

Osmanské oddiely najčastejšie podnikali trestné výpravy proti dedinám a mestečkám, ktoré neplatili daň, ako to bolo r. 1669 proti Beliciam a Žabokrekom n/Nitrou. Pri takýchto akciách došlo mnohokrát k bitkám, v ktorých padlo niekoľko tisíc mužov. To malo potom za následok protesty jednej alebo druhej strany na najvyšších miestach vo Viedni alebo v Istanbuli.

Po skončení vojny s Benátkami u Kréty posilovala Porta aj novozámockú posádku a v snahe zmeniť pomery na pohraničí vymenila aj miestodržiteľa. Sühraba Mehmeda pašu nahradil Sejdi Mehmed paša, ktorý nechal v júli 1669 na rozkaz Porty svojho predchodcu v Nových Zámkoch popraviť. Sühraba Mehmeda pašu popravili za to, že sa údajne nechal podplatiť bahshurskou stranou a nízabránil stavbe nových opevnení na Váhu. Osmanský historik Silahdar Mehmed Aga tvrdí, že Sührab Mehmed paša poslal na Poču správy o týchto sračkách, ale Kara Mustafa paša, vlady zástupcu veľkovezúra Fazla Ahmeta pašu, tieto oznámenia zamúchal, aby ho mohol odsúdiť. Nakoniec šanca pri Gule, ktoré boli príčinou sporu medzi oboma stranami i smrti novozámockého miestodržiteľa, nechal prezident Dvorskej vojenskej rady R. Montecuccoli zbierať.

Nový miestodržiteľ sa vyznačoval tvrdším postojom tak voči uhorskej šľachte ako aj k podrobeným dedinám. Uhorská šľachta stojaca po uzavretí vuvárskemu mieru v opozícii voči viedenskému dvoru nepovažovala žiadne uplácenia cisárskej strany v protitureckej obrane za dostatočné, preto sa často zaplietala do konfliktov so silnejším nepriateľom a okrem materiálnych strát musela obetovať aj životy. Tak zajatých šľachticov F. Dolnaya a G. Apponyiho z Nitrianskej stolice po mučení v Nových Zámkoch Turci popravili. Na októbrovom zhromaždení Nitrianskej stolice r. 1669 jednali zhromaždení o protitureckej obrane a usúdili, aby sa jedenást naddunajských stolíc zišlo na spoločnom zasadnutí a požiadalo cisára o ochranu pred Turkami. Zhromaždenie sa zišlo 28. novembra 1669 v Kremnici, kde zostavili memorandum, ktoré odniesli osobitní poslovia do Viedna. V napätjej situácii však dvor pojal

podozrenie, že ide o sprisahaneckú akciu a vyhlásil zhromaždenie za nezákonné.

Sejdi Mehmed paša nechal spísať richtárny všetkých poplatných dedín a tak chcel prinútiť všetky obce, aby poriadne a včas platili dane. Nové Zámky navštívil aj budínsky miestodržiteľ, ktorý údajne nariadil novozámockému pašovi, aby podrobil úzenie po Bratislavu. Išlo zrejme o to, aby prinútil platiť dediny na pravom brehu Váhu dane.

Po ozbrojenom odpore poddaných zakázal im novozámocký miestodržiteľ nosiť strelné a bodné zbrane a pomáhať cisárskym pri budovaní Leopoldova vozomní kamaňa, vápna alebo iného stavebného materiálu, či už za pentaze alebo zadarmo.

Všobec spury a dediny, ktoré boli zaregistrované do osmanského súpisu a neplatili dane, boli najčastejšou príčinou nedornozumení a konfliktov medzi novozámockými, budínskymi miestodržiteľmi a dokonca aj Vysokou Portou s viedenským dvorom a uhorskou šľachtou. Osmanské posolstvo, ktoré prišlo v júni 1671 do Viedne, žiadalo prezidenta Dvorskej vojenskej rady R. Montecuccolihu, aby sa vyjadril k otázke platenia daní. Jeho odpoveď zrejme neuspokojila osmanskú stranu, lebo vyhlásil, že Turci nemajú právo nájsť dediny, aby platili dane. Iba tie, čo sú v bezprostrednej blízkosti centier osmanskej moci (na okolí Nových Zámkov, Ostrihomu, Nágrodu, Szécseny a Jágru) a prisľúbili dobrovoľne platiť dane.

Príchod nového miestodržiteľa do Nových Zámkov a jeho snaha prinútiť platiť dediny dane sa odrazila aj na aktivite nižších hodnostárov. Už na jeseň 1669 sa sťažovali poddaní z dediny Továrniky svojmu zamestnávateľovi Š. Petróciemu: „Príčina vlastná nás k tomu núti, to jest, útlavny náš nepriateľ Turek začaste na nás mnohými rozkazmi nastupa a listy po listech k nam odsíla, v kterých prísaie prikazuje pod stracením životov a zdraví našeho, žeby sme bez všeho prodlevaní inter do Noveho Zámku... šli panu novomenému se priznavat...“ Štápiň Jusuf z Nových Zámkov sa r. 1671 takto vyhrážal obyvateľom mestečka Nováky: „Vy nováčki richtári, talošní, neposlušní a odporní psi. Prečo už tak dávno ku mne neprídete? Ak sa chcete podrobiť, prídte spolu s človekom, ktorý vám donesie tento list. Ak sa nechcete podrobiť, dajte mi to určite vedieť, aby som aj ja potom vedel, čo mám robiť. Vedzte, ak sa nepodrobíte, že bude s vami zle ako su psami. Ak neposlúchnete, stanete sa otrukmi. Potom nehovorte, že som vám neodkázal. Som zvedavý, kto vás vystobodí z mojej ruky, či už budete bývať v dedine alebo v murovanom zámku.“

Čuvuš (posol) budínskeho miestodržiteľa na audiencii u prezidenta Dvorskej vojenskej rady kancom októbra 1671 v mene svojho pána prehlásil, že dane od dedín patriacich k Novým Zámkom sa budú vyžadovať „kategoricky“, „lebo on (miestodržiteľ) a jeho posádka sa nemôžu uživiť z terajších príjmov...“

Osmeni sa zrejme snažili lažiť aj z napätia medzi uhorskou šľachtou a viedenským dvorom, zvlášť v čase po prezradení Wessalégyiho sprisahania a jeho likvidácie. Šľachta nepovažovala za dostatočnú ochranu svojich poddaných cisárskym vojskom a predlžila cisárovi listy, v kto-

rých budínsky a novozámocký mestodržiteľ pod trestom smrti zakazovali podrobeným dedinám poskytovať zapotrebené cisárskym oddielom a vyhrážali sa mečom a ohňom dedinám za Váhom, ba dokonca aj časti Moravy, ak sa nepodrobia. Šľachta žiadala, aby cisár zahránil tomuto nebezpečenstvu posádok na Váhu, ktoré by usmrátili brody.

Ďalším predmetom sporov sa stal most, ktorý cez Váh postavila posádka Leopoldova niekedy pred začiatkom roku 1671. Proti jeho budovaniu protestoval najskôr novozámocký mestodržiteľ Mehmed paša v liste z 5. februára 1671 hlavnému kapitánovi Preddunajského kapitánu P. Esterházymu a oznámil stavbu za prečin proti mieru. Most zrejme slúžil leopoldovskej posádke na rýchly prechod cez Váh proti osmanským oddielom na ľavom brehu Váhu. Na most sa bol pozrieť novozámocký mestodržiteľ osobne a spýtal sa veliteľa Leopoldova grófa Souchása ml., prečo postavil most. Potom sa ho pokúsil s vojskom zúčtovať, ale zrejme sa mu to nepodarilo. Na jeseň 1671 priniesol kurier od istambulskeho rezidenta do Viedne správu, že veľkovezír Köprülüzađu Fazıl Ahmed paša žiada zničiť most pri Hlohovci.

Anglický prírodovedec a lekár E. Brown, ktorý pravdepodobne na jar 1671 prechádzal týmto krajom a navštívil z Leopoldova nedávno Turkami vypálený Hlohovec, sa však u moste nezastavuje.

Okrem trestných výprav pokračovali osmanskí hodnostári aj vo výzvach dedinám a mestám a niekde mali skutočne úspech. Ako príklad môžeme uviesť dedinu Dolný Kamenec na Hornej Nitre, ktorá sa podrobila r. 1654 a bola zapísaná do prvého osmanského súpisu v náhiji Tekov. Dane však zrejme neplatila, lebo r. 1671 vyzval Sejdi Mehmed paša kameneckého richtára a richtárov Tekovskej stolice, aby v určitej záležitosti pršli s tromi múdrymi ľuďmi čo najrychlejšie do Nových Zámkov. Nepochybne sa jednalo o obnovenie platenia daní a revíziu osmanského súpisu z r. 1654. Z r. 1677—78 sa nám zachovali potvrdenia (temesstük), ktoré dostali obyvatelia Dolného Kamenca o zaplatení dane. Za päť rokov, teda od 1672 do 1677 zaplatila obec iba 81 gurušov (tollarov) dane a ako píše potvrdenie: „zostáva zhytak 68 gurušov, z ktorých — lebo sú chudobní — sa zľavuje 19 gurušov, takže majú zaplatiť 50 gurušov.“

Trestné akcie osmanských oddielov na jar a v lete 1673 v okolí Nitry a na Ponitri ako aj za Váhom mali za následok, že mnoho dedín obnovilo daňovú poslušnosť. Nie všetci však uposlúchli, lebo koncom novembra 1673 žiadal novozámocký mestodržiteľ Mehmed paša od dedín Žabokrejskej náhije — Žabokriek, Brndztan, Vysučan, Veľkých a Malých Ostravíc, Rybian ako aj Topočim (?), aby zaplatili cisársku daň (džizje).

Aj keď nepoznáme priamo nariadenie na nový súpis alebo revíziu súpisu novozámockého újletu, je veľmi pravdepodobná, že osmanská finančná správa v r. 1671—72 takúto akciu podnikla. Svedčí o tom nielen zvolávanie richtárov do Nových Zámkov, ale aj nový súpis dážije z r. 1672/73 a nový prehlásny súpis z r. 1673/74, ako ja zmienka u „novom cisárskom delleri“ (deller i cedid-i hakanı) v nariadení novozámockému kádimu z prvej tretiny mesiaca džemazi II. roku 1086 (23. júla — 2. augusta 1675). V tomto zrejme osmanská správa korigovala

nickloré svoje požiadavky voči dedinám, ktoré od r. 1664 neplatili dane.

O živote tureckého obyvateľstva v Nových Zámkoch vieme toho veľmi málo. V meste bývali iba rodiny vojakov, úradníkov a prípadne aj obchodníkov. V časoch, keď bol stav posádky veľmi nízky, bolo zrejme aj civilného obyvateľstva veľmi málo. Bol to život veľmi ťažký a nebezpečný, lebo mimo pevnosti a strážených častí boli obyvatelia ohrozovaní hajdúckmi a husármi. R. 1668 sa pokúsil početný oddiel husárov prepadnúť turecký sviadobný sprievod idúci z Budína do Nových Zámkov. Podarilo sa im zabíť viac ako dvadsať Turkov, medzi nimi aj vojenských hodnostárov, ale nevesla sa s niekoľkými sprievodcami predsa len zachránila. Poznáme aj prípad zákernej vraždy veliteľa novozámockých janičiárov Aliho, ktorého zabil krstiansky sluhá s celou jeho rodinou a utiekol z pevnosti.

Pri dobytí Nových Zámkov cisárskou armádou r. 1685 bolo v pevnosti asi 3000 mužov, z ktorých sa zachránilo iba dvesto a väčšie množstvo žien a detí. Podľa súpisu obyvateľstva z r. 1700 sa do mesta vrátila turecká rodina, ktorá tu žila pred dobytím pevnosti cisárskymi vojskami.

Lepšie poznáme situáciu na území bezprostredne kontrolovanom osmanskou mocou. Vzhľadom na možnosť úteku na kráľovské územie, snažila sa osmanská administratíva a vojsko sledovať pohyb poddaných a najmä ich sfahovanie. Poznáme niekoľko dokumentov, ktoré vydali novozámockí miestodržiteľia alebo ich zástupcovia (katunakam) poddaným pri sfahovaní sa do inej obce pod osmanskou nadvládou alebo dovoľujúcu sľubný pohyb na územie kráľovského Uhorska.

O náboženskej tolerancii osmanskej moci v Nových Zámkoch svedčí dovolenie lamajského miestodržiteľa Mehmeda pašu z 23. decembra 1680 triaštim iraniškánom z Nitry Zobrať dva roky na území kontrolovanom Turkami. „Sluhujem na moju pravú tureckú vieru a na pužehnanú hlavu nášho mocného, jasného a nepremožiteľného tureckého sultána, že týmto trinástim pirrauskym mníchom za celé dva roky naša turecká strana a naši bojovatelia idúci do boja, nijako neublížia a neurazia ťuh. Na našej strane môžu ísť, kamkoľvek len uchú.“

Vzhľadom na svoju polohu hrali Nové Zámky aj významnú úlohu pri výmene a prepúšťaní zajatcov a obchode s otrokmi. Roku 1660 vymenili v Nových Zámkoch za 1700 toliarov jezuitu D. Canga. Z listu novozámockého Aliho agu sa r. 1677 dozvedela mestská rada Novej Bane o predaji chlapca Turkom miestnymi obchodníkmi so sklom.

Bolo by zbytočné vymenúvať všetky konflikty, ktoré sa odohrali v novozámockej provincii v nasledujúcich rokoch. Situácia na hraniciach sa v podstate nemenila, aj keď vo vnútornej politike Uhorska došlo v druhej polovici sedemdesiatych rokov k novým protihabsburským výstupom.

Pri zhoršujúcich sa vzťahoch medzi Vysokou Portou a viedenským dvorom začiatkom osemdesiatych rokov 17. stor. hrali významnú úlohu popri kurunkom hrabi L. Thökölyho, ktoré Porta vzala r. 1682 pod svoju ochranu, aj spory v novozámockej provincii. Práve týmto menším známym otázkam chceme venovať pozornosť.

Podľa správ francúzskych vyzvedavcov v Istanbuli nikdy v januári 1682 presunuli tvorcovia zahraničnej politiky na sultánskom dvore po-

zornosť zo severovýchodného Slovenska, ktoré bolo bázou kuruckého hnutia, na západné Slovensko, kde Porta očakávala od cisárskej strany ústupky v oblasti Nových Zámkov. V Istanbule sa dokonca hovorilo, že očakávaný internuncius cisára Leopolda I. A. Caprara nedostane dovoľenie vstúpiť na osmanské územie v Uhorsku, kým nepresvedčí osmanských provinčných hodnostárov o to, že je splnomocnený odstúpiť sultánovi sedemdesiat dedín na okolí Nových Zámkov. Nešlo tu o nijaké odstúpenie, ale cisárska strana mala prestať brániť dedinám, aby platili Turkom dane. Ako je známe z Caprarovej správy tento podobnými právami nedisponoval, ale jeho poslaním bolo zblížiť stanoviská oboch strán. Za daných okolností nemohla mať Capraro misia v Istanbule úspech, čo postrehli už mnohí súčasníci. Napriek tomu sa ešte pred príchodom internuncia do Istanbulu šírili správy, že cisárska strana okrem iných ústupkov splní aj osmanské požiadavky v novozámočkej provincii.

Pri jednaní Capraru s veľkovezirom Kuru Mustafom pašom a jancičiarskym agom 22. júna 1682 považovala osmanská strana — podľa denníka tlumáča A. Maurokurdáta — tieto tri hlavné prekážky predĺženia mieru: „Po prvé sa majú všetky novopostavené pevnosti zrúcať, zvlášť Leopoldov na komárňanskej strane, postavený za Nas Sühraba pašu... uku aj Guta a Šufa, po druhé všetky dediny na okolí Nových Zámkov majú platiť svoje dane bez zábran podľa daňového súpisu a po tretie sa majú nahradiť všetky škody spôsobené prepúšťaním zajatcov.“ Aj keď požiadavka zrúcať Leopoldov a Gutu bola prehnaná, lebo tieto stavby dovažovala mierová zmluva, ktorou v oči osmanskej strany boli menšie opovenia na Váhu, ktoré bránili prechodom cez rieku, najmä však daňová otázka a iste vážnou bola aj výmena a prepúšťanie zajatcov.

Nakoniec sa spory v novozámočkej provincii stali formálnym dôvodom vyhlásenia vojny cisárovi Leopoldovi I. V cisárskom liste [name-i hümayun], ktorý poslala Vysoká Porta začiatkom roku 1683 sedemhradskému kniežatu Michalovi Apafimu, sa píše: „Nemecké oddiely si vystavili a opravili niekoľko pevností a palatiek v okolí Nových Zámkov vo vnútri mojich strážených krajín, priateľov mieru a poriadku. Aby boli potrestaní pomocou Alláhovou. — on je vznešený! — za tú a ďalej za ničenie a straty, ktoré spôsobil obyvateľstvu na mojich víťazných hraniciach, priateľom zmluvy, a aby bola vykonaná pomsta mojou cisárskou víťaznou silou... tohto úspešného roku bolo rozhodnuté a stanovené, že z chráneného kótrne, príbytku víťazstva a úspechu, ktoré je mojou starou rezideniou vykročia a vyrazia moje cisárske vojsko s víťazní vojaci a (bude vykonaná) cisárska výprava proti Nemcom.“

Vojenské prípravy Porty na vojnu s cisárom dodali odvažbu osmanským oddielom v Nových Zámkoch. Už od začiatku roku 1683 sa pokúšali preniknúť na Žitný ostrov a zmocniť sa ho. Novozámočský miestodržiteľ sa pokúšal obnoviť osmanskú moc na Považí. Mestečko Hlohovec, ktoré platilo dane na osmanskú stranu aj po vybudovaní neďalekého Leopoldova, z neznámych dôvodov nezaplatilo dane počiatkom osmdesiatych rokov. Preto v priebehu februára 1683 dostalo tri listy od

novozámockého miestodržiteľa a iných hodnostárov, aby splatilo rešancie v sákne a iných tovaroch, ľudia sa im vyhrážali vypálením a odviečením ľudí do zajatia. Takéto hrozby splnil Hasan paša, novozámocký miestodržiteľ, na Ponitří v okolí Tupočtan, kde za nezaplatenie daní vyplienil niekoľko dedín a v apríli 1683 odviekol z hornonitrianskej dediny Oslavy na veľkoročnú nedeľu mnoho zajatcov do Nových Zámkov. Na vykúpenie ťuhých zajatcov museli chudobní poddaní vynaložiť všetky peniaze. Ženy, ktoré sa za výkupné alebo útekou dostali domov, boli zväčša tetované.

V čase, keď sa osmanská armáda na čele s veľvezírom Kapa Mustafom pašom blížila do Uhorska, podnikol hlavný veliteľ cisárskeho vojska Karol Lotrinský útok na Nové Zámky. 6. júla 1683 obliehal pevnosť, ale nemal obliehacie delá a tak nedosiahol výraznejší úspech. Posádka sa účelom úspešne bránila, ale podnietala aj výpady, pri ktorých zničila mnoho obliehateľov. 9. júna však Karol Lotrinský obliehanie prerušil a odišiel do Komárna, aby chránil prístup k Viedni. To veľmi pobúrilo palátnu Pavla Esterházyho a uhorskú šľachtu vernú cisárovi. Pri tužnej príležitosti vypálil veliteľ uhorského vojska M. Újleky tureckú palátnku Šurany a niekoľko podrobených dedín na okolí Nových Zámkov.

Po príchode osmanskej armády k Viedni sa pechota z Nových Zámkov na čele s miestodržiteľom Hodžuzade Hasanom pašom zúčastnila na obliehaní mesta, kým jazda bojovala spolu s kurucmi I. Thökölyho vo vojsku, ktorému velil jagerský miestodržiteľ Kőr Húsejn paša.

Po porážke osmanskej armády pod Viedňou a zvlášť po dobytí Ustrihanu [koncom októbra 1683] spojenckou armádou nastali pre novozámockú posádku ťažké časy. Pevnosť bola odrezaná od osmanského zázemia v Uhorsku, takže jej nemohli voľne prívážať ani zbrane ani potraviny. V snahe získať zásoby potravín musela posádka bojovať s oddielmi z okolitých hradov alebo oddielmi uhorských zemepánov. Na jeseň 1684 sa podarilo oddielom Nitrianskej stolice na čele s A. Czoborom dobyť osmanskú palátnku Šurany. Tým sa ešte viac zhoršila situácia v pevnosti, lebo uhorské oddiely vyplienili na okolí všetky mlyny a dediny, ktoré mohli poskytnúť potraviny. Problém so zásobovaním mala posádka až do pádu pevnosti.

Po neúspechoch cisárskych vojsk a ich spojencov v r. 1684 sa pozornosť hlavného velenia obrátila na Nové Zámky, ktoré boli izolované od časti osmanského Uhorska a vzhľadom na blízkosť rakúskych a českých krajín a veľkých opevnení ako Komárno a Leopoldov nemali vzniknúť problémy so zabezpečovaním obliehacej armády. Po diplomatickom zabezpečení a získaní dostatočného množstva finančných prostriedkov na ďalšie vedenie vojny narástol počet cisárskeho vojska na 81 000 mužov, ktoré mali posilniť ešte spojenci z ríše. Nemocné kniežatá poskytli v r. 1685 viac ako 35 000 mužov, takže armáda operujúca v Uhorsku dosiahla skoro stotisíc mužov. Hlavným veliteľom armády zostal Karol Lotrinský, veliteľom pechoty bol poľný maršál Waldeck a jazdy poľný maršál E. Caprara. Z rôznych dôvodov — plány znovu obliehnúť Budín a pomalé sústreďovanie vojsk — začali vojenské akcie proti Novým Zámkom pomerne neskoro. Až 7. júla 1685 obkľúčil Karol Lotrinský s vojskom plukovníka Huisslera Nové Zámky, ktoré postupne

posilňovali ďalšie oddiely z ríše, takže obliehacie vojsko malo asi 43 000 mužov. Prvé dve obliehania prebehli vo vzájomných šarvátkach a budovaní obliehacích zariadení. Keď sa pomocou prtiližnvacích zákopov priblížili dosť blízko k pevnosti, postavili uprostred paralelného prekopu zákop pre 19 kanónov rozostavaných do oblúka. 15. júla sa prekop priblížil k pevnosti asi na sto krokov, preto prtiližnvacie zákopy spojil novým, tretím paralelným prekopom. Najskôr začali odstreľovať Forgáčovu baštu, neskôršie aj Českú. Po správach, že do Uhorska prišla osmanská armáda na čelo s veľkovezirom Ibrahimom pašom, poslali na prískom plukovníka Heistera asi s 1500 mužmi k Hronu a neskôr odvelili časť nemeckých oddielov ku Komárnu, aby tam hradovali opovenia a zabezpečili pontónové mosty. V tom čase dokončili veľký násyp, z ktorého strieľalo do pevnosti devätnásť kanónov a osemnásť mažiárov. Obliehatelia sraali stále nové batérie a pokúsili sa aj vypustiť vodu z hradnej priekopy, vykpaním járu pred Ernestovou baštou. Na vyplnenie hradnej priekopy nazvúžali ružie s vrecis piesku, ale priekopy začali zasýpať už potom, keď sa posádka odmietla dobrovoľne vzdať. Súčasne so zasypávaním priekopy na dvoch miestach začala silná strelba na vnútorné steny bášt. Na iných miestach budovali prechody cez priekopy, pričom narážali na silné protiútky osmanskej posádky.

Keď začiatkom augusta 1685 začala osmanská armáda na čelo s veľkovezirom Ibrahimom pašom obliehať Ostrihom, došlo k rozporom o ďalšom postupe. Nakoniec dvor rozhodol, aby časť vojska pokračovala v obliehaní a Karol Lotrinský odišiel na pomoc obliehanému Ostrihomu. 7. augusta odišla hlava časti armády smerom ku Komárnu a odišiel k Ostrihomu. Pod Novými Zámkami zostal pôfný maršál Caprara so šesťtisícovým vojskom.

Prvradou úlohou Capraru bolo zúžiť obliehaciu líniu a zabezpečiť hrady na Nitre, aby posádka nemohla dostať pomoc. Potom sa pozornosť obliehateľov sústredila na prechody cez hradnú priekopy a systematické odstreľovanie pevnosti. Potom sústredili deň do veľkej batérie a začali budovať kryty na zodištie vojska pred prechodmi cez priekopy. 15. augusta začalo štyridsaťštyri ťažkých diel s desať mažiarov odstreľovať bašty a vnútro pevnosti, kde vyhorel sklad potravín, sídlo miestodržiteľa a františkánsky kostol. Nasledujúci deň mal začať útok, ale kvôli dažďu bol odložený.

Na úsvite 19. augusta 1685 tisíc mužov určených na útok sa rozdelilo na dve kolóny, ktorým velili bavorský generálmajor Rummel a poľný zhrnjmajster gróf Scherllenberg. Caprara s hlavným ťažníterom Kleinwächlerom zostali pri zálohe, ktorej velil generál Dumont. Kolóny sa pohli ráno o siedmej hodine a po prechode priekopy prenikli k rhlinám v hradbách, ktoré bránila posádka granátmi, kameňmi a sečnými zbraňami. Za podpory delostrelectva zahnali obrancov z hradieb. Skoro na to vyvesili Turci kaptulačnú bielu zástavu, ale útočiacu vojsko už nebolo možné zastaviť. Útočníci prenasledovali tureckých vojakov do vnútra pevnosti a domov a pobijali ich, takže po útku zostalo okrem žien a detí iba dvesto mužov v pevnosti. Ťažko ranený miestodržiteľ Nových Zámkov tiež zomrel. Po dvojhodinovom hoji zaviali cisárske

Zástavy na hradiách a E. Caprara už o desiatej hodine predpoludnia postal do Viedne správou o víťazstve.

V pevnosti našli pomerne veľké zásoby munície a potravín. Medzi korisťou bola aj zelená zástava pevnosti. Žiaľ, väčšinu pamiatok po Turkoch sa stala obeťou piteqnta a ničenia, medzi nimi aj archív a knižnica.

Nové Zámky holt vyše dvadsať rokov najvysunutejšou pevnosťou Os-
manskej ríše v strednej Európe. Nemožno sa preto čudovať, že Vysoká
Porta — ako sa osmanský štát oficiálne nazýval — tak úzkostlivo strá-
žila svoje záujmy na tomto území a pevnosti úctivo hovorili „miesto
hujovníkov za vieru a vojakov a pevná hrádza muslimských krajín“.

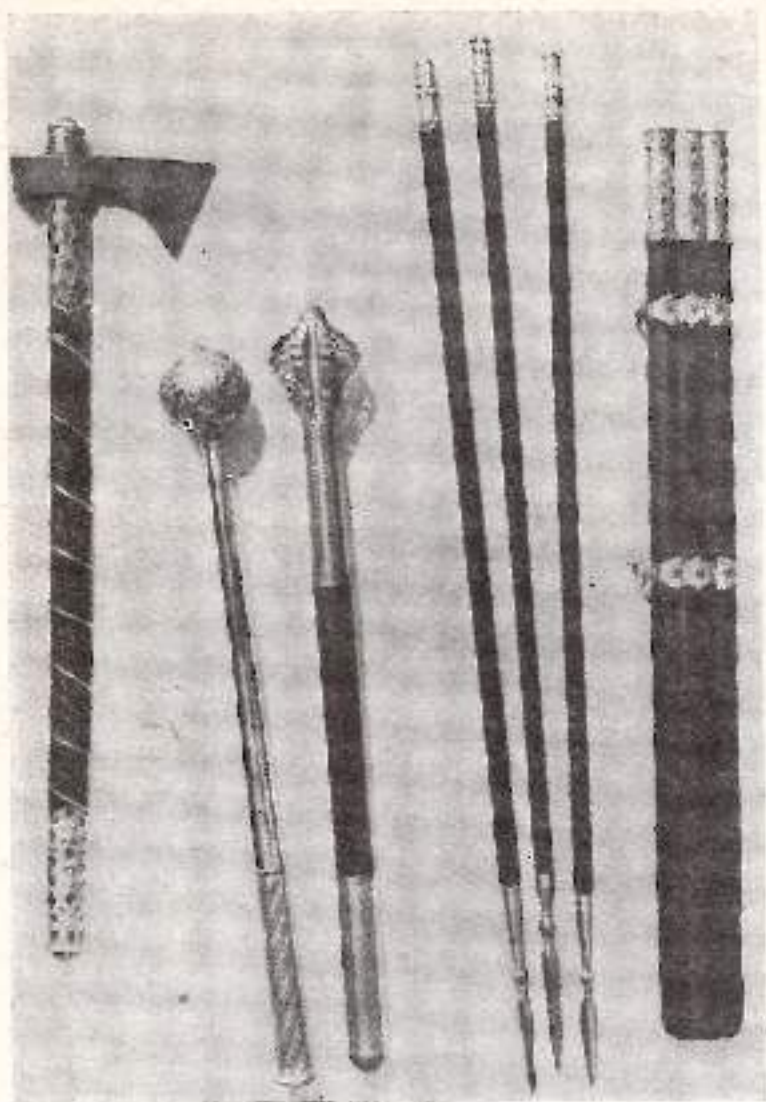
Obrazová příloha

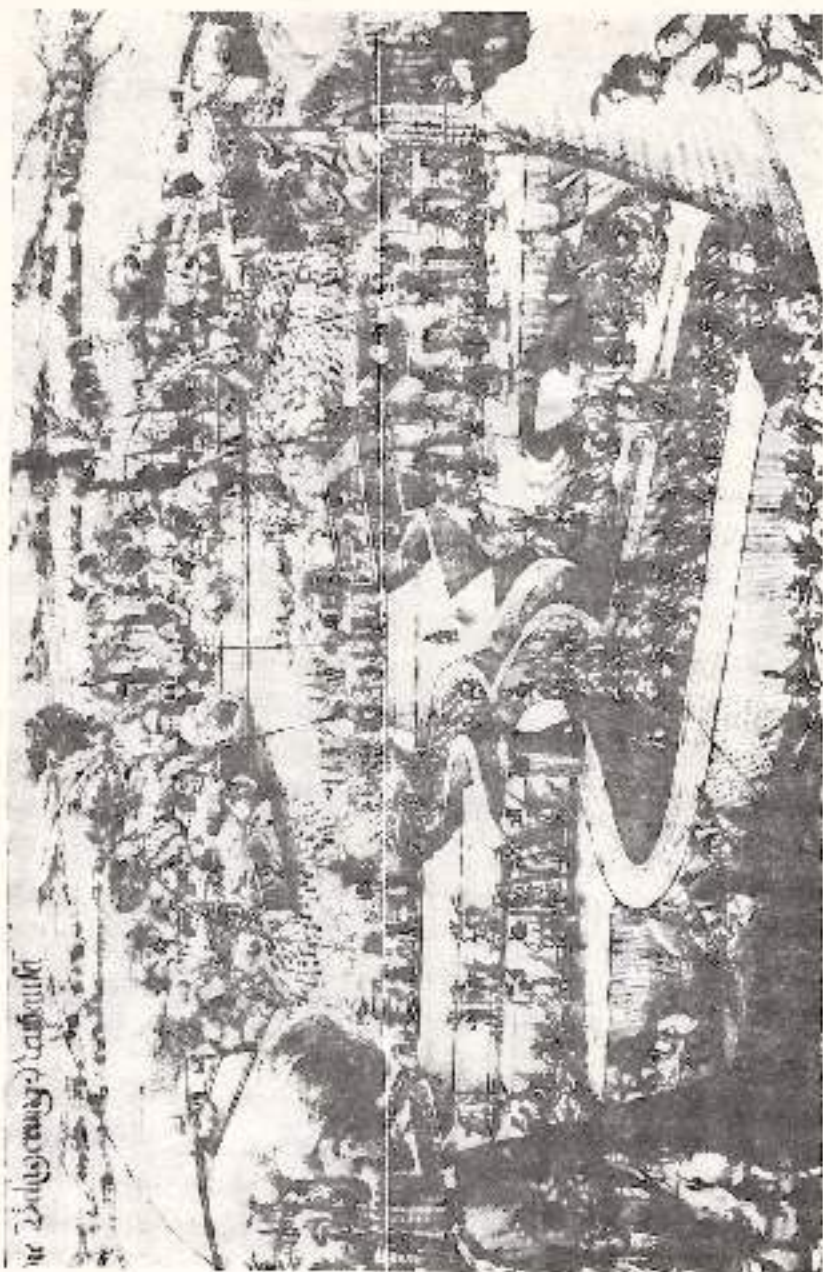
Topographische Ansicht der Stadt Arrada unter General Borquoy's Belagerung.

Облегающие новоземоскёлку стены царскими войсками падеж: Номскэйбо повстанца.

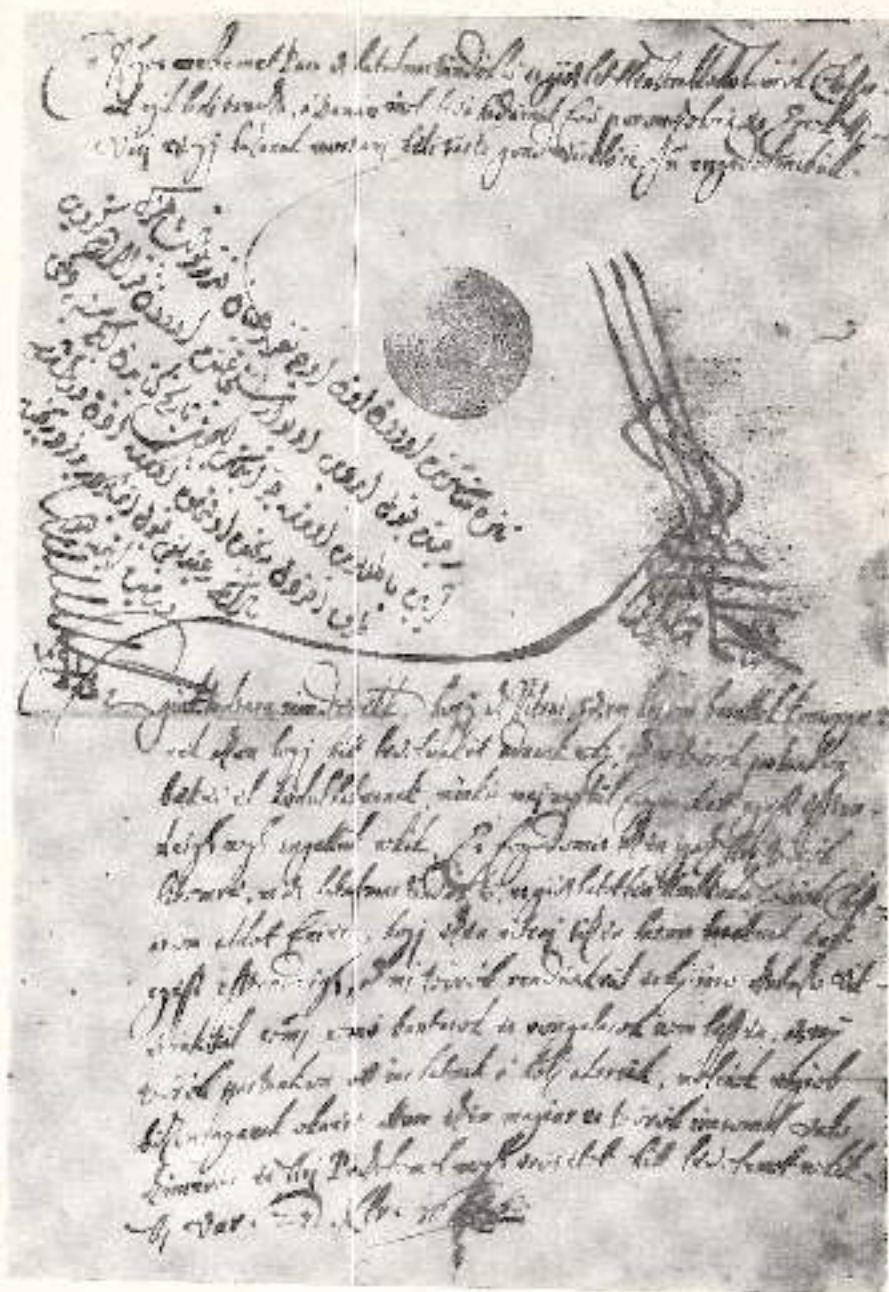
Osmanské zbraně z konce 17. století: vojenská sekera, dalcáty, šipy a fucox. Badisches Landesmuseum, Karlsruhe.

D. Miskonia Nových Zákav charakter armádon r. 1863. Mednyhas v alio Kachyenciante Ebr-en-Seula
 Karsitische Tepferheit.

Obilovanie Nových Zámkov cisárskou armádou r. 1741. Medzerytná práca autora z tíla Carlösa Gunderströma (1788).

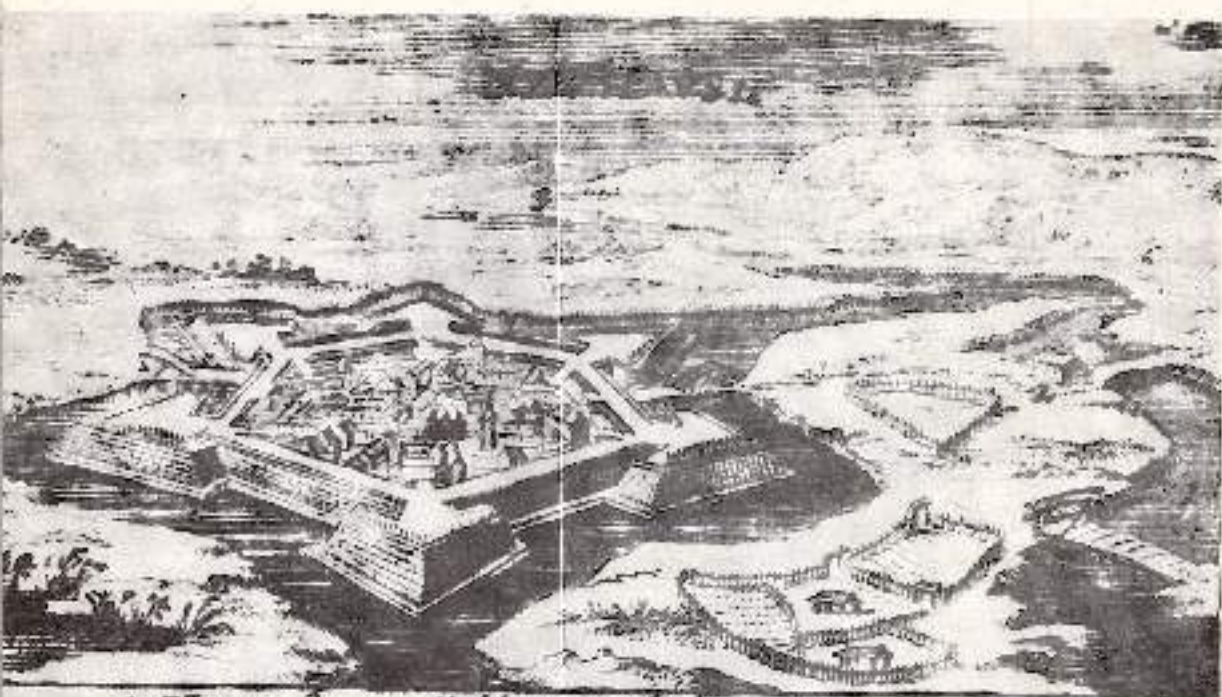

Рисунки новозаміченого місцевця Мехмеда у сьвіті нідіанськьм Ісмаїл-пашомъ зображ. на османськомъ языкѣ. Страсбургъ, СІБІА (1620).

Neuhäusel.

Veduta Narých Zámkov
podľa Johanna Ledenta.
Uveřejněno v diele Das
Scharfſichtigen Kay-
ſers-Adlers (1661).

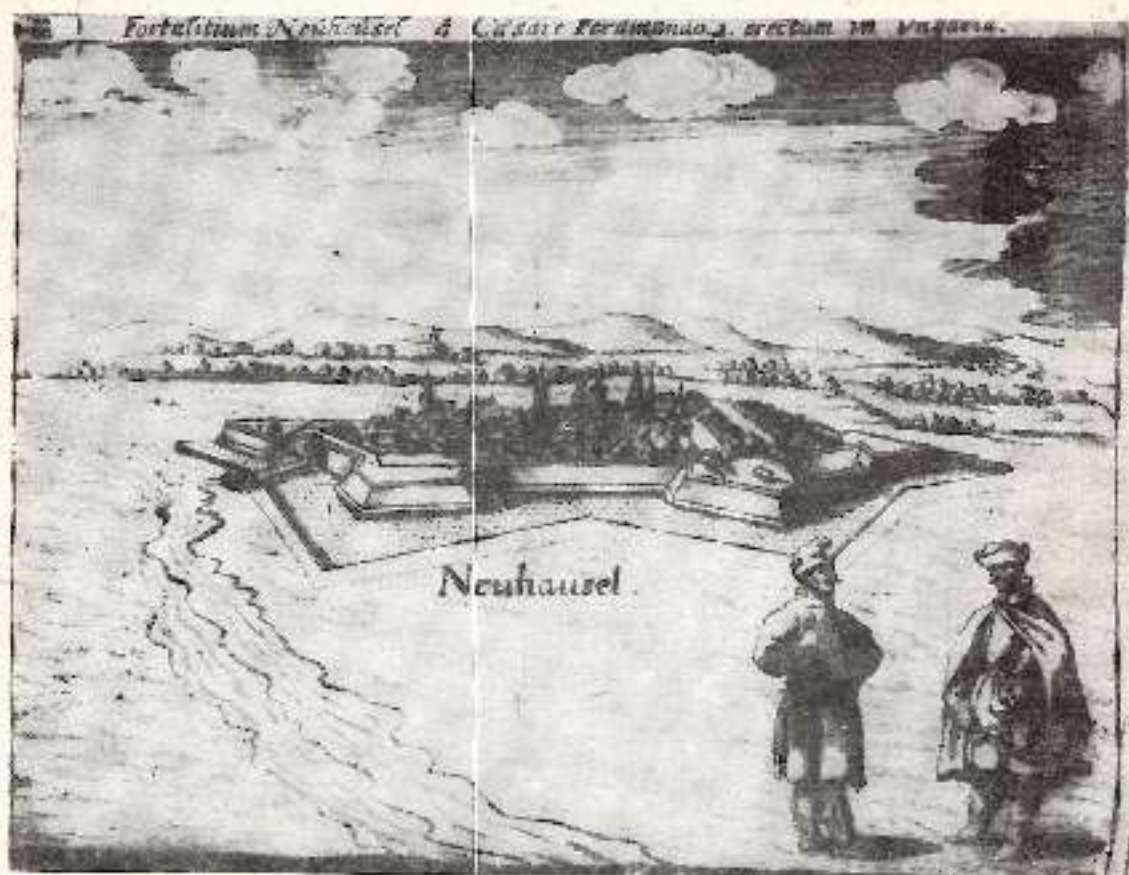

1. Neutra; 2. Muhl; 3. Bych; Stadt Nitria.

Veduta Nových Zámkov od nemeckého maličyca Jacoba Sandrara z r. 1684. Bola uverejnená v diele *Der Donau Strand...*, beschreiben durch Sigmund von Birken [1699] a v ďalších vydaniach.

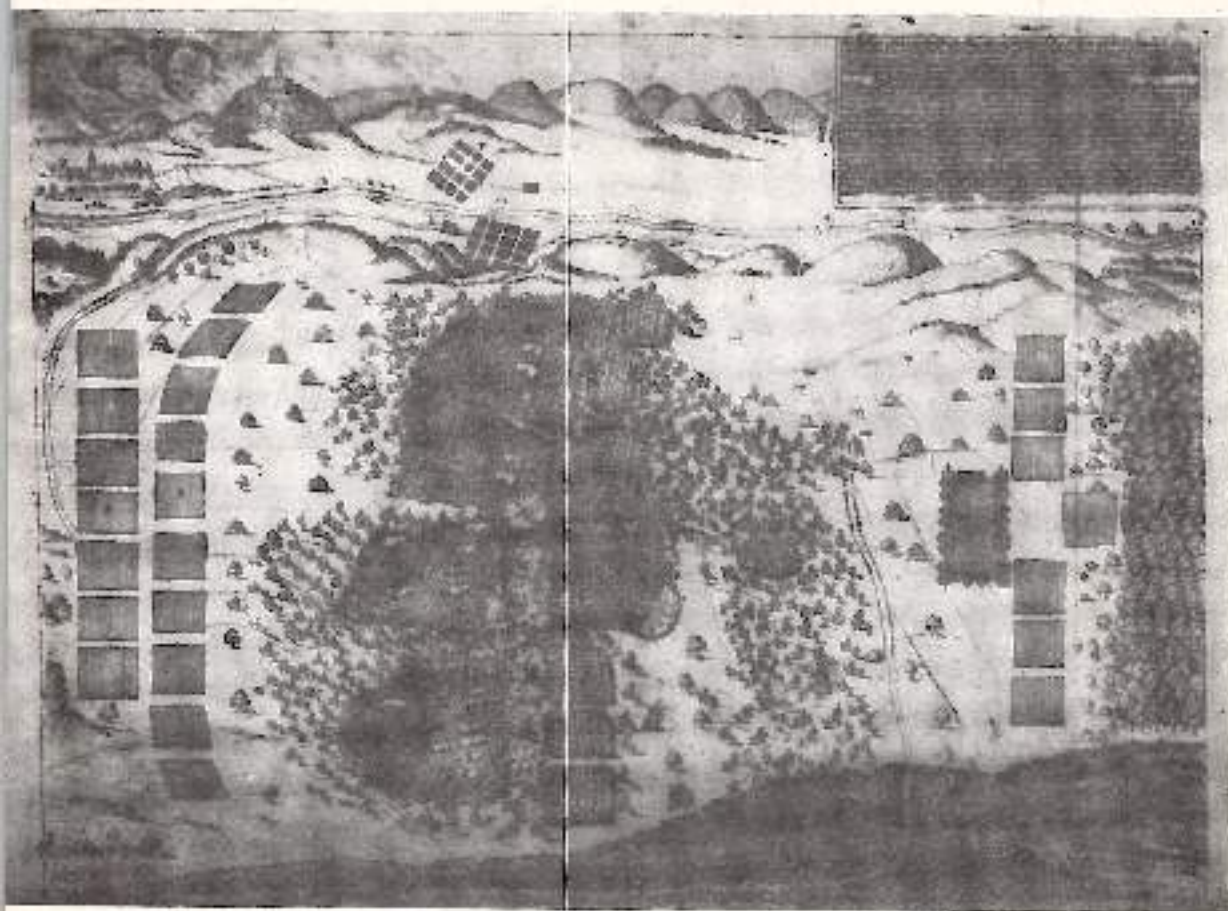
Veduta Nových Zámkov od G. Hautingla z r. 1595, uverejnená v diele Civitatis acbis terrarum (1592).

Veštita pevnosti Nových Zámkov od Lucasa Schnitzera z r. 1663, uverejnená v diele *Tür-
kische und Ungarische Chronica* (1865).

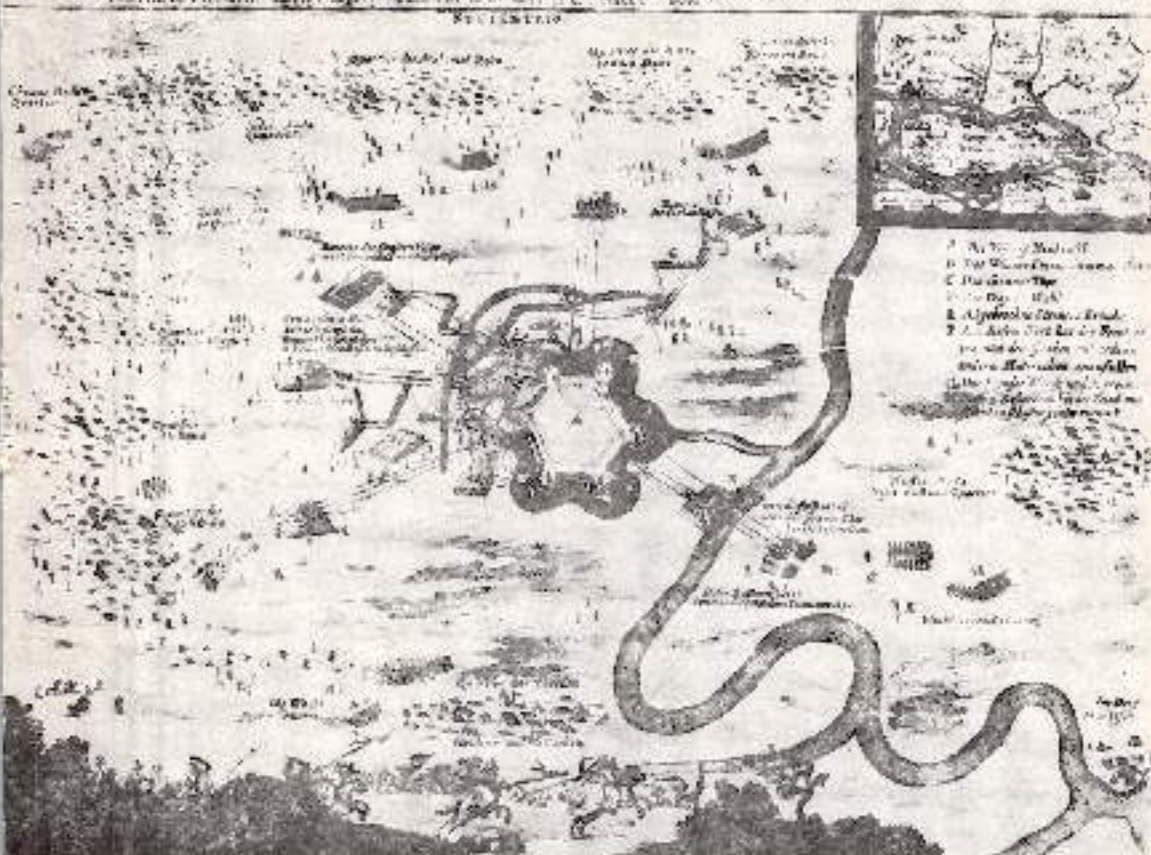

Osmanské pohraničné vojsko. Cúček Vindobonenský 1828.

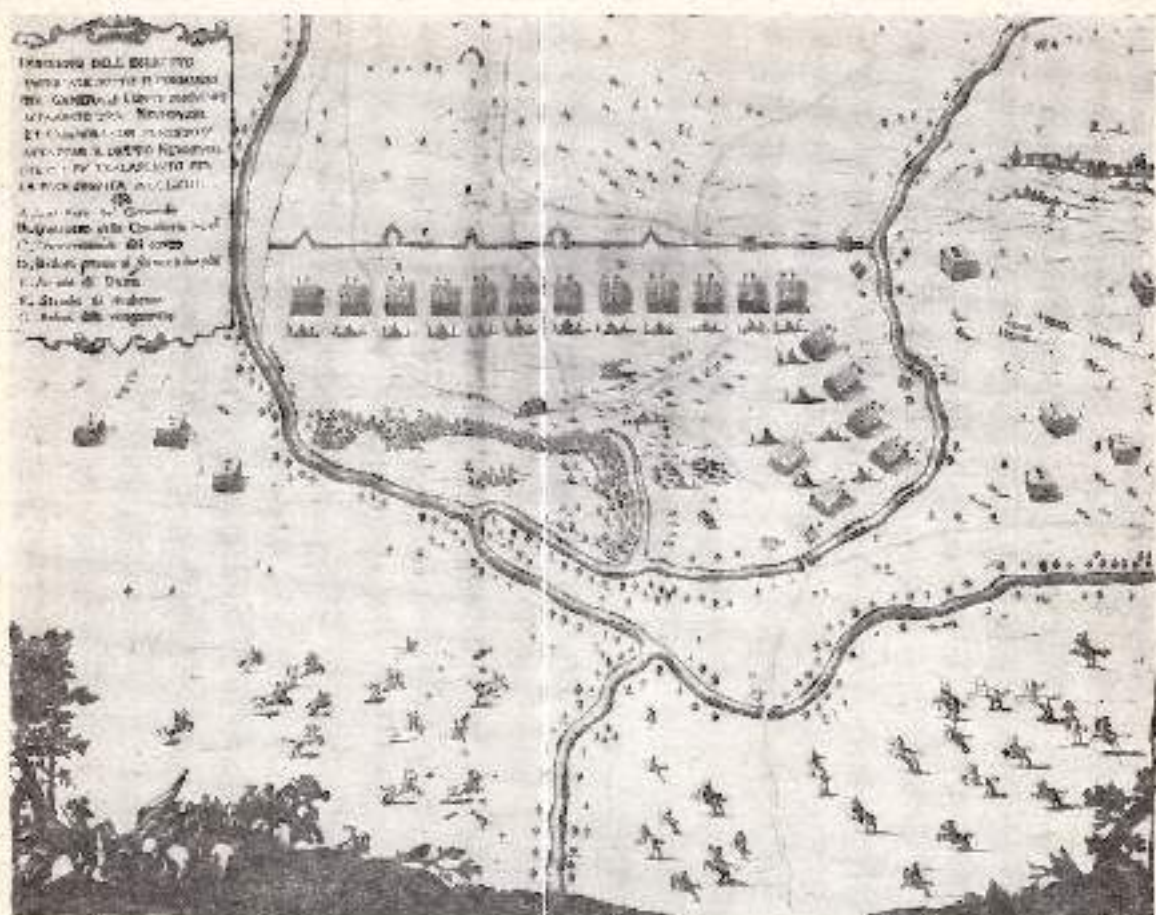

Situčná mapa Dlíky pri Veľkých Vozokanoch 26. augusta 1952. Samostatná medveďina. UK
BRNO.

WACHSSTUMS- UND VERBREITUNGSGEBIET DER BEWÄHRTEN GRÄNZBESTANDUNG (NECHLUSEL) WIE DIESELBE
 FÜR DEN VERBREITUNGSGEBIET DER BEWÄHRTEN GRÄNZBESTANDUNG (NECHLUSEL) WIE DIESELBE

Strategische Karte der Wachau von Generalmajor v. S. 1863. Sammelband mediz. rztina, Budapest, MTK. 2. T. 269.

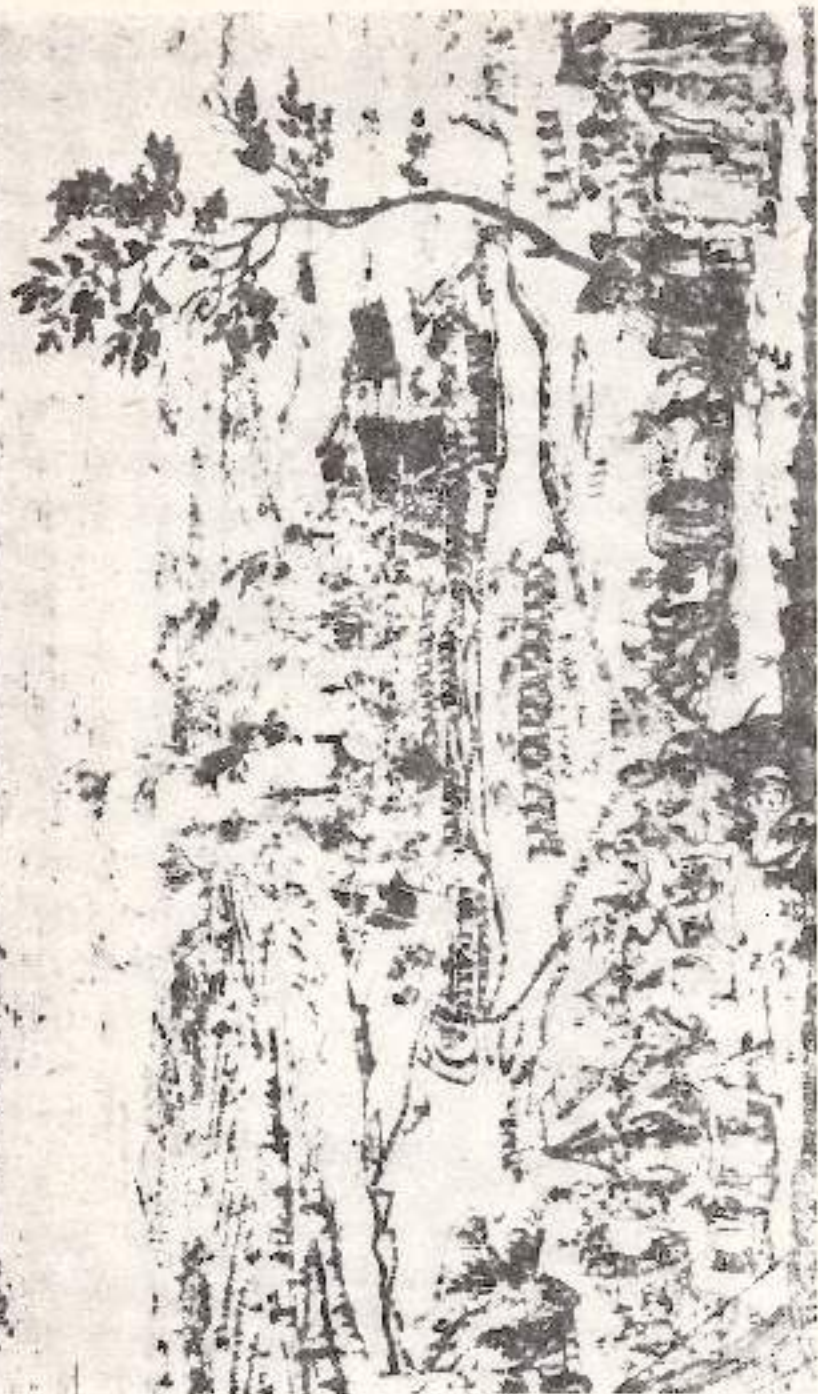

Strategická mapa rozložení vojska generála L. Souchása pod Noveňou Zámkou r. 1684. Kytina G. Buttnera v díle G. G. Priarata: *Historia di Leopoldo cesare...* II. sv. (1670-76).

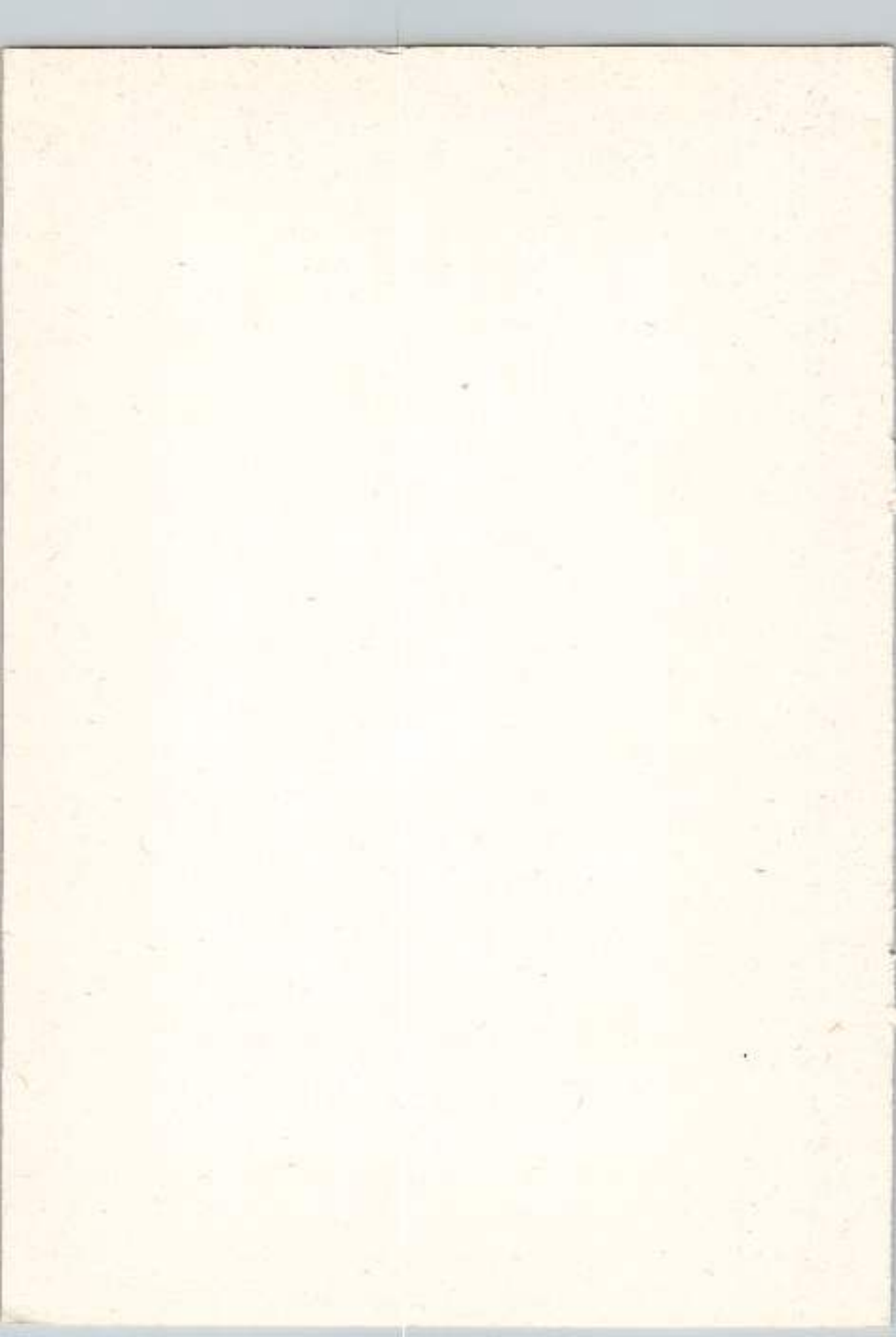

Odkrytí a rozšíření Mojšův Znojmo v r. 1805.

NEUHÄUSEL.

Výjev z údolí a začiatok lúky v r. 1805.

Literatúra

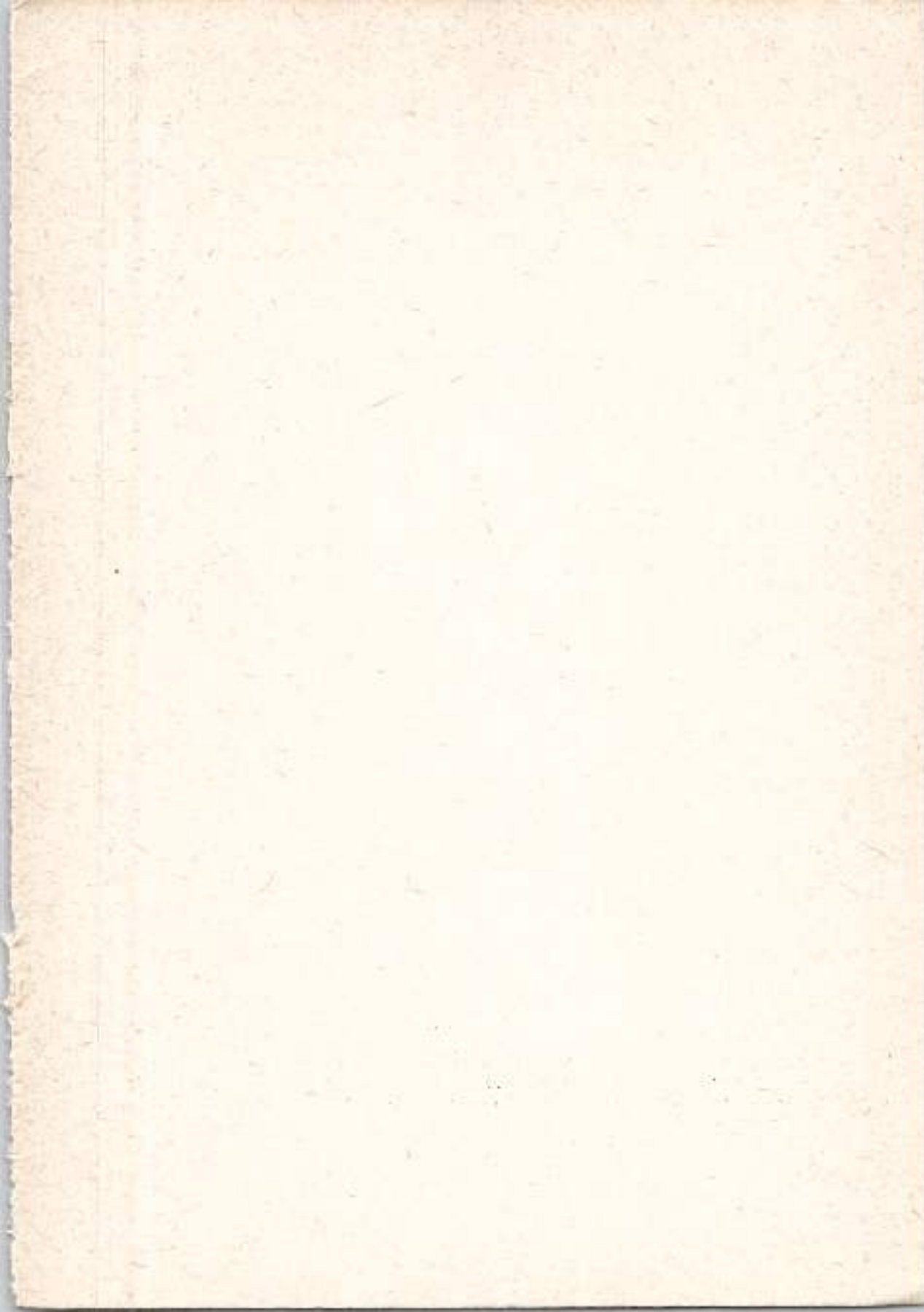

1. Stavba práce o Nových Zámkach prinášajú množstvo údajov, preto chceme na ne upozorniť. Kátás, Gy.: Újvár (Lisekújvár) várapfészadai leírásaira öt katonai szerep. Hadtörténelmi Közlemények. I. 1888, s. 193—223, 431—473. Maronák, M.: Nové Zámky pod tureckým panstvom 1583—1688. Slovenské pohľady. 10. 1898 — Nové vedanie tejto stúdie je v knihe Michal Malanák: Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí. Bratislava 1983, s. 215—209. V rámci dejín mesta spracováva osmanské obdobie aj I. Kócs: Nové Zámky v minulosti a súčasnosti. Nové Zámky 1987, s. 14—29. Ľudomilová mests spracovala K. Krajčovičová: Nové Zámky vo svetle ikonografických prameňov 16. a 17. storočia. Zborník SNM LXVIII, 1974, História 14, s. 203—247.
2. Viedén, F. — und Hofkammerarchiv, Gedenkbücher, Band 162, fol. 347r—348r. Film vo filmovej MOI, Budapešť.
3. Császtrétt írtatolás a hányvitélki kapitányság váráról. Podľa K. und K. Kriegsarchiv, Viedén, Feldzeugl. Fasc. II, ad. I vydal G. Gömörý. Hadtörténelmi Közlemények. 7. 1891, s. 126.
4. Komáromy, A.: A hányvitélki véghelyek 1610-ban. IX, 8. 1893, s. 680—690.
5. Merényi, I.: A végek magyar őrhada, 1870 után. HK, 8. 1895, s. 300—405.
6. Trenkus, A.: Národ slovenský tatarského Pulurta 1647—1652. Letopis Matice slovenskej. 13. 1889, č. 2, s. 18—31.
7. Osmanská výprava proti Novým Zámkam r. 1633 opisujú viacerí kronikári. Hasan Aga: Dževahir ül-levarih — dielo vyšlo aj v nemeckom preklade E. Prokaszna pod názvom Krieg und Sieg in Ungarn. Die Ungarische Kriege des Grosswesirs Köprülüazade Paschi Ahmed Pascha 1633 und 1664 nach dem „Kronidien der Historien“ seines Sieghewahrsers Hasan Aga. Graz—Wien—Köln 1976. Na tejto kronike je závažný opis udalosti 1693—1664 v dielach Silahdar Tarhi I. Istanbul 1978, s. 285—301 a Tarhi Kócs I. Istanbul 1262 h., s. 25—35 ako napísané začiatkom 18. storočia. Samostatné verzie opisu výpravy prinášajú diela: Mehmed Nedžali: Ujvar Seferi (z 1665). Rakopis je uložený v Istanbuli, Topkapısarayı Múzei, Revan Köşku, No. 1408 a Mustafa Zühdi: Tarhi Ujvar. Ráp. Istanbul, Dairenisi Kütüphanesi, No. 77 2488 a tiež Mehmed Halife: Tarhi Gilmevi. Istanbul 1330 h., s. 74—82. Najpodrobnejšie však opisuje udalosti výpravy cestovateľ Evlija Čelebi v diele Selâhatname VI. Istanbul 1318 h., s. 278—291, slovenský preklad Káthi csest. cesty po Slovensku. Preložil V. Kopčan. Bratislava 1978.
8. Dževahir ül-levarih, Kıp. Paris, Bibliothèque nationale, Suppl. turc. 306, p. 15a-b; Silahdar Tarhi I, s. 249—250, Nedžali. 7a; Mehmed Halife, s. 79—80.
9. Osmanské tatarské pramenev bitku podrobne opisuje bratislavský učiteľ József Auer, starého Turci v knihe vojny a odľahčil do Istanbulu. Jeho denník vydal J. Lukáčik pod názvom Auer János F. possonyi német olgáturk történelmi foglalkozása új naplója 1834. Budapest 1923, s. 93 H. Na základe rôznych listov bitku opisujú publicisticko práce Ortelius redivivus et continuatus... II. Frankfurt a Theatrum Europaeum... X. Frankfurt 1899.
10. O stratách v bitke píše sám A. Forgách v liste palatinovi F. Wesselényimu zo 7. augusta 1663. Faxr: Kér levél gr. Forgách Adámról 1663-ból. IX, 6. 1893, s. 718—720. Ortelius redivivus et continuatus II, s. 263; Theatrum Europaeum IX, s. 693. Stručný opis tejto udalosti podáva turecký autor M. Vraney v diele Descriptio Tartaricae depopulationis in anno 1663. Ed. M. Marešková Štejnová. Graecolatina et orientalia I. Bratislava 1968, s. 129—130. Slovenský preklad Babovák Turci... Vyd. P. Horváth. Bratislava 1972, s. 82—77.
11. Descriptio Tartaricae depopulationis, s. 129—135. Geschichts- Buch der Hutterischen Brüder. Ed. B. Wulken. Wien 1923 — slovenský preklad Babovák Turci... s. 128—135. Podrobnejšie opisuje tiež dielo sonického sv. v. tatars Stefana Pátrika Turcko-Tartarica crudelitas. Das ist: Derer Türcken und Tartarn Graecumkett... Budáim 1664, Nové vydanie Š. Pátrik: Výber z diela. Vyd. J. Mitořík. Bratislava 1958, s. 279—311.
12. Silahdar Tarhi I, s. 382. Evlija Čelebi: Káthi csest, s. 149 anal. Krieg und Sieg, s. 93—94.
13. Evlija Čelebi, s. 151. Silahdar Tarhi I, s. 282.
14. Text výprvy Sary Hósejina pašu Pukanca uvádzajú M. Malanák: Z dejín Slonoháňa a hlavného banského mesta Kremnica. Kremnica 1928, s. 410—411. Listy Hložovca a Bratislava Theatrum Europaeum IX, s. 688 a 691.

15. Süreyya, Mehmed: Sıhhi Deraat... IV. İstanbul 1815 L., s. 81. Poslednýkrát sa Kur'd Mehmed páša spomína v dokumentoch z októbra 1663.
16. Dráždany, Sächsische Landesbibliothek, Mühlina Defteri Eb. 387. Stručný obsah dokumentov týkajúcich sa Uhorska z tejto časti zberu uverejnil Fekete, L.: A berlini és Gödöllő gyűjtemények török levéltár anyagára. Levéltári Közlemények, 6, 1928, s. 302, Nr. 120.
17. Silahdar Tarici I. s. 268. Rahovci Tarci... s. 147 (preklad Bésidovej kroniky). Evlija Čelebi, s. 230. Krieg und Sieg, s. 84 a 120.
18. „Jam totus districtus totus inclusive Csejlam literas salvi conductus seu salvo conductu habuit, paratim hactenac usque ad hunc diem Eiam Vagabulensis ut senecique domi manere et sumitari possunt, pro similibus eximiserunt.“ Elisey, Gy. Végvilágyi Krónika. Komárom-Komárom 1833, s. 182.
19. Rypka, J.: Otvři české listiny z Dolného Komence na Slovensku. Práce, 11, 1927, s. 7—II separátu.
20. Ja dožičný v Archivu Predsedníctva vlády v Ankare Papu Defteri Nr. 698. Vycanie tohto súpisu pripravil do tlače J. Blaskovics. Jeho súpis uverejnil v príspevkoch: Turcology sapis Nirtlánskej rúpy z r. 1664. Agriculúra, 10, 1971, s. 29—37. Turcký kaňový súpis Žanckrebského okresu z r. 1664. Agriculúra, 15, 1976, s. 85—90 — vyšlo aj so úvodňák v Archiv orientální, 43, 1977, s. 201—210; Zemie lenae (Hess) námestníka Nowych Zanków v rokoch 1664—1685. Rocznik Orientalistyczny, 38, 1976, s. 83—91.
21. Háyti, K.: A Műék iródatom magyarországi (Evaúchenforrásai). Székely 1963, No. 2, s. 35. Súpis ostrohomského sudžaku vydal Fekete, L.: Az esztergomi szepessék 1570. évi adóösszeírása. Budapest 1943.
22. Dráždany, MH Eb 387. Fekete, L.: A berlini, s. 304, dok. No. 128.
23. Redlich, O.: Weltmacht des Barock. Österreich in der Zeit Kaiser Leopold I. 4. Aufl. Wien 1961, s. 183.
24. Schall, K.: Die Schlachten bei Láva—St. Benedikt und St. Gotthard—Mogersdorf 1684. Österreichische militärische Zeitung 1964, s. 257. Turke: Die Schlacht bei St. Gotthard—Mogersdorf 1684. 2. Aufl. Wien 1978, s. 7. Militärische Schrifttenreihe. Heft 1.
25. Róna-Hurvára, J.: A Felső magyarországi hadjárat 1684-ben. HK, 6, 1894, s. 285—321, 573—580 — dodácky HK, 6, 1894, s. 575—580. Wagner, G.: Das Türkenjahr 1684. Eine europäische Bewährung. Eisenstadt 1964, s. 120—132.
26. Krieg und Sieg, s. 298. Evlija Čelebi, Kriha cest, s. 254 nosl.
27. Blaskovics, J.: Zemie lenae, s. 81.
28. Dráždany, MD Eb 387. Fekete, L.: A berlini..., s. 70, dok. Nr. 161.
29. Rahovci Turci..., s. 184.
30. Szarunt: Farkas Farszármegye Fajdanabál. Budapest 1964, s. 165—168.
31. Matunák, M.: Živo a živo, s. 247—48.
32. Dráždany, MD Eb 387. Fekete, L.: A berlini..., II, Čekum. No. 267—II. 235—36, 280, 283 I. 296—97.
33. Turke, dočas. No. 291—92.
34. Feig, J. C.: Wunderbarer Adlers—Schwung oder fernere Geschichte—Fortsetzung Osteli Redivivus e. Continuus I. Wien 1894, s. 122.
35. Fozrt mapa Zrúcha astrova a doľného Považia v dieľa Kráľovitz, H.: Tutus Regni Hungariae... Descriptio. Frankfurt 1685, s. 764, reprodukované v Kopčan, V. — Krajčovičová, K.: Slovensko v čase pápežstva. Martin 1983, s. 140.
36. Neumann, C.: Türkische Urkunden und Briefe. Der Islam, 7, 1917, s. 288—288 uverejňuje dva listiny týkajúce sa výplaty žoldu 59 dolárovcom v Nových Zámkoch v r. 1683 (1682) z počtu prízvaných z Egypta.
37. Nariedenie novozámočného miestodržitelovi Kúčkovi Mehmedovi pašovi: „Sprava a obnova novozámočnej pevnosti je záležitosťou, ktorá vyplýva zo základných požiadaviek štátu a náhožnosti a stýva o ar sultanátu.“ Citované podľa práce Toča, P.: Bauarbeiten der Türken an den Burgen in Ungarn im 16.—17. Jh. Acta orientalia ASH, 25, 1961, s. 57.
38. Salamon, L.: Ungarn im Zeitalter der Türkenherrschaft. Leipzig 1887, s. 205.
39. Dráždany, MD Eb 387. Fekete, L.: A berlini..., II, No. 267—69.
40. Fodor, P.: s. d., s. 67.
41. Fekete, L.: Die Snyagat—Schrift in der türkischen Finanzverwaltung I. Budapest 1955, s. 704—717.

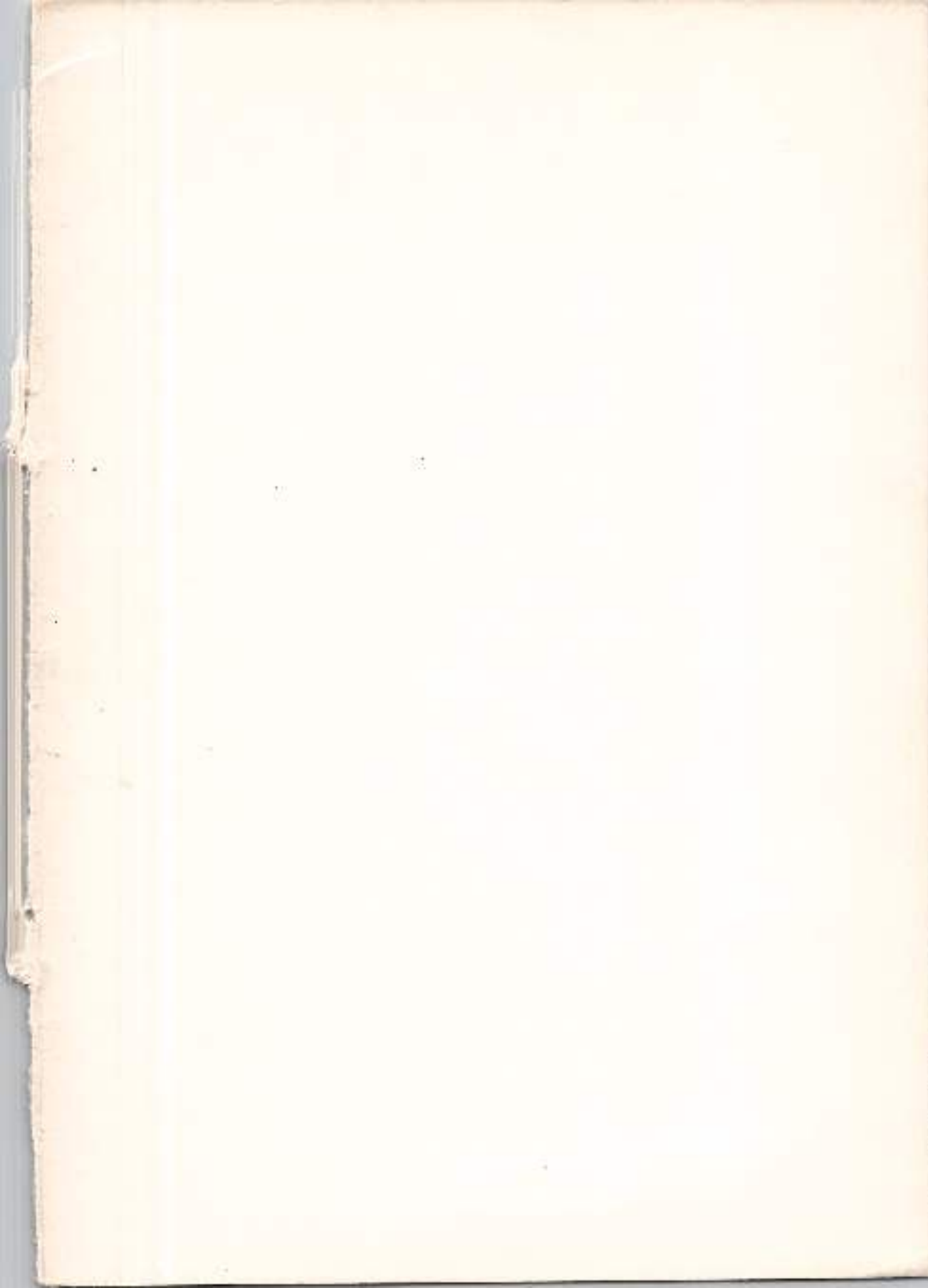
42. Deffoddy, MD EB 367; Fekete, L.: A babil... II, No. 277.
43. Národná hieda spravoval a vydal J. Blaskovics v štádiach: Das Sultansekrete (Sulturname) über das Valf im Bezirk Nové Zámky. Archiv orientálny, 42, 1974, s. 309-309. Köprülüade Ahmed pusa nagyvezir kogyas Kapiványa, az érsék-Givári kardlaten (1661-1825). in: Oj Mindenn Gyűjtemény. Bratislava 1861, s. 38-68; Sadrazam Köprülüade (Tazi) Ahmed Paşanın Ersekajvar böğustinde vakfiyat. Tarih Enstitüsü Dergisi, 9, 1978, 393-442. Vakiy v novozámockou a nitrianskom okruhu. Historické štúdie, 18, 1973, s. 265-275.
44. Karácson, I.: Torok-magyar oklevéltár (1533-1739). Budapest 1914, No. 202.
45. Blaskovics, J.: Ziemle lena, s. 58.
46. Časť o danovom systéme v novozámockou sjieta sme napísali na základe práce Káldy Nagy, J.: Sandžakové sápley a spôsob imb ventura v Uhorsku. Bratislava 1974 [rotaprint] - výťah z jeho práce Magyarországi török adóösszeírások. Budapest 1970; Káldy, J.: Köndülméne novozámockého sAletu. [K 500. výročí dobyti Nových Zámok Turky]. Historický časopis, 12, 1964, s. 199-214 a forevedených štádi J. Blaskovicsa. Práctiá o osmanskom daňovom systéme na Slovensku prináša aj kniha Kopčan, V. - Krajčovičová, K.: Slovensko v hani pomeštaca. Martin 1983, s. 112-115.
47. Blaskovics, J.: Turcký daňový sáple Nitrianske, župy, s. 25.
48. Matunák, M.: Život a boje, s. 249-50.
49. Tamže, s. 251.
50. Wunderbahrer—Adlers—Schwung, 141.
51. Kara Mustafa vor Wien 1683 aus der Sicht türkischer Quellen. Herg. von H. F. Kreutel und K. Teplý. Graz—Wien—Köln 1982, s. 97.
52. Šlahder Turci I, s. 592.
53. Wunderbahrer Adlers—Schwung, s. 143.
54. Matunák, M.: Z dejín, s. 414.
55. Wunderbahrer Adlers—Schwung, s. 143.
56. Theatrum Europaeum X, s. 31-35.
57. Wunderbahrer Adlers—Schwung, s. 221.
58. Rabovall Turci... s. 207.
59. Matunák, M.: Život a boje, s. 254.
60. Theatrum Europaeum X, s. 500.
61. Wunderbahrer Adlers—Schwung, s. 222.
62. Budapest, Magyar Országos Levéltár, F 12h, Fasc. 385, No. 4154.
63. Wunderbahrer Adlers—Schwung, s. 223.
64. Brown, E.: A Brief Account of Some Travels to Hungary, Servia... London 1673. Herg. von K. Nehrung. München 1975, s. 86-87. Slovenský preklad časti o Slovensku: Česko z Komárna do banských miest a odiaľ do Viedne. Martin 1975.
65. Rybka, J.: Čtyři turecké listiny, s. 7-8 separátu.
66. Matunák, M.: Z dejín, s. 415 fotografia s. 405 prepis moderným maďarským pravopisom.
67. Rybka, J.: c.d., s. 14-15 separátu.
68. Budapest, MOL, R 315, No. 105.
69. Viedna, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. mixt 385, Šikveit: Dažeri, p. 195a. Za údaj dakujem neholému prof. V. Rožkovičovi zo Skopja.
70. Matunák, M.: Život a boje, s. 250, 253.
71. Teplý, K.: Vom Los osmanischer Gefangenener aus dem grossen Türkenkrieg 1683-1699. Südostforschungen, 32, 1973, s. 52.
72. Matunák, M.: Život a boje, s. 252.
73. Budapest, MOL, R 315, No. 118. Dovolenie a ochrana Martínaovi Mészárosovi, ktorý sa presťahoval zo Szecede do Strojvy, No. 113 ochranný list pre Laurinca Patákiho a jeho brata Jakaba, ktorý sa presťahoval zo Žitného mestca na dediny imo (imof).
74. Bratislava, SOBA, Archiv maďarskej provincie frankiskány. Loc. 9, fasc. 7, No. 6.
75. Matunák, M.: Život a boje, s. 253.
76. Rožkovič, N.: Embervészt a török időkben. Századok, 44, 1919, s. 113-121.
77. Slova, J.: The English Ambassador at Istanbul and the Great Turkish War, 1681-1697. in: Studia Austro-Palotina 3. Krakov 1983, s. 313. Autor použil materiály z francúzskeho ministerstva zahraničných vecí.

70. Relatto itlico de legationem ad Vencum a. 1682—1683. Viedeň, Österreichische Nationalbibliothek, Hand. 8717. Hist. N. 400. Mikrofilm vo filmotéke MOL, W 117.
79. Kara Mustafa vor Wien, s. 81—82.
80. Veselá—Přenosilová, V.: Contribution aux rapports de la Porte Sublime avec la Transylvanie d'après les documents turcs. *Archiv orientální*, 53, 1905, s. 567—588. *lurecký text*, s. 584—85. *Ismačizsky preklad*. *Puzri Hoř Tureckých Dokumentů, den Krieg des Jahres 1683 betreffend*... Hrsq. von V. Ranner. Viedeň 1888, s. 24—25.
81. Matunák, M.: *Život a boje*, s. 260—61.
82. *Tamže*, s. 267.
83. Klupp, O.: *Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699*. Graz 1882, s. 189.
84. Matunák, M.: *Život a boje*, s. 268.
85. Kara Mustafa vor Wien, s. 183, 173.
86. Matunák, M.: *Život a boje*, s. 266.
87. *Obličanje Norych Xámkov podrobne opisuje Wunderhahnen Adlers—Schwung a množstvo letákov v rôznych európskych jazykoch.*

NOVÉ ZÁMKY POD TURECKOU NADVLÁDOU

Vydala Otrrassé múzeum a Mestský národný výbor v Nových Zámkoch. Zodpovedný redaktor Stefan Vida, riaditeľ OM. Počet výtlačkov 2000 ks (slov.), 2000 ks (maď.). Vytlačili Polygrafické závody, n. p., Bratislava, závod Trenava. Číslo povolenia: Kult. 12/85.

Cena: Kčs 10,—